

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

**Eesti ajakirjanike kogemused Ukraina sõja kajastamisel: mida ja kuidas
nendest õppida?**

Magistritöö

Angelina Lon

Juhendaja: Signe Ivask

Tartu 2024

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1. Ajakirjaniku töö eripärad.....	7
1.2. Sõjareporterite töö eripärad.....	10
1.2.1. Füüsilised ja vaimsed ohud.....	12
1.2.2. Piiratud ressursidega töötamine.....	14
1.2.3. Kutse-eeetika ja erapooletusega seotud probleemid.....	15
1.3. Sotsiaalse õppimise teooria.....	18
1.4. Inimkapitali teooria ja hoolivuse eetika.....	20
1.4.1. Inimkapitali teooria.....	20
1.4.2. Hoolivuse eetika.....	22
2. UURIMISPROBLEEM JA UURIMISKÜSIMUSED	23
3. MEETOD JA VALIM	25
3.1. Valim.....	25
3.2. Andmekogumismeetod.....	27
3.3. Andmeanalüüsimismeetod.....	29
3.4. Meetodikriitika ja uurimistöö piirangud.....	30
4. TULEMUSED	31
4.1. Kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud ette sõjatooni minekuks?.....	32
4.2. Kuidas lahendavad ajakirjanikud ja toimetused sõja kajastamisel ette tulnud tavatuid olukordi?.....	38
4.3. Millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ja toimetuse tuge ning millest tunnevad puudust?.....	48
5. JÄRELDUSED	55
6. DISKUSSIOON	58
7. KOKKUVÕTE	63
8. SUMMARY	64
Kasutatud kirjandus	66

EES- JA TÄNUSÕNAD

Alustuseks soovin tänada kõiki, tänu kellele see magistritöö valmis sai. Olen kirjeldamatult tänulik, et polnud sel teekonnal üksi. Juhendaja **Signe Ivask** oli inimene, kes aitas mu kaootilised mõtted konkreetseks teemaks sõnastada ning määrata töö fookuse. Mitte ainult kogu magistritöö tegemise perioodil, vaid kogu magistriõppe jooksul on Signe mind alati toetanud ja innustanud. Signe uskus minusse isegi siis, kui mina ise ei uskunud. Tänu temale ei jätnud ma tööd pooleli ja viisin asja lõpuni. Parim juhendaja, kes oli minu jaoks alati olemas. Tänan ka retsensenti **Marju Himmat**, kelle põhjalik tagasiside aitas töö paremaks arendada. Aitäh!

Soovin tänada valimisse kuuluvaid ajakirjanikke, kes ohverdasid oma aega intervjuu jaoks ja jagasid minuga oma kogemusi. Mitmed neist olid intervjuu tegemise ajal Ukrainas, tehes väga olulist tööd, kuid leidsid siiski aja, et vastata mu küsimustele. Suur tänu, müts maha!

Olen südamest tänulik ka kogu Õhtulehe toimetusele, sest need inimesed nägid peaaegu iga päev, kui raske see teekond oli. Kui mu töös oli mõni puudujääk või mõnel päeval ei töötanud mu pea väga hästi, keegi kunagi ei pahandanud. Toimetus toetas mind nii praktiliste asjadega (sain igal soovitud ajal õppepuhkust ja vabu päevi) kui ka lihtsalt mõne hea sõnaga.

Suur tänu läheb ka kallitele sõpradele, eriti **Riinikale**, **Alisale** ja **Kellyle**, kes mind alati kannatlikult ära kuulasid ja ei pahandanud, kui pidin meie kohtumisi õpingute pärast edasi lükkama. Aitäh ja nüüd kohtume küll tihedamini! Oma panuse andsid ka minu kallid kursusekaaslased ja meie eriala kogukond üldiselt. Need on inimesed, kes jagavad minuga samu väärtusi ning magistriõpingud oleksid mul jäänud kindlasti pooleli, kui ma poleks õppinud koos selliste imeliste inimestega. Kui mina tahtsin alla anda, oli alati kõrval toetav õlg ja keegi ütles lohutuseks, et oleme koos ja saame kõigega hakkama.

Viimaseks, minu kass **Karma** meenutas mulle, et parimad mõtted tulevad siis, kui võtad vahepeal väikeseid puhkepause. Ja et võib-olla, kui lõpetada muretsemine ja võtta protsessi mängulisemalt ja kergemalt, võib jõuda loovate lahendusteni ja ületada kõik takistused.

SISSEJUHATUS

24. veebruaril 2022 alustas Venemaa täiemahulist rünnakut Ukraina vastu ning see mõjutas ajakirjandust mitte ainult Ukrainas, vaid ka teistes riikides. Eesti kaitseministeeriumi avalikus ohuhinnangus seisab, et esmakordselt pärast Teise maailmasõja lõppu toimub Euroopas mastaapne konventsionaalne sõda (Eesti kaitseministeerium, 2023). Kõik Eesti suuremad meediaväljaanded hakkasid pidama sõjablogi, mille tegemises osalesid enamik veebis töötavaid ajakirjanikke. 7. oktoobril 2023 algas Hõamāsi-Iisraeli sõda. Sisuliselt on praegu paljud veebis tegutsevad reporterid ja toimetajad justkui sõjareporterid: sõda kajastatakse nii toimetusest, kodukontori ruumidest kui ka otse rindelt.

Selget definitsiooni sõjareporterile Eestis pole: mitte üheski toimetuses pole ajakirjanikku, kelle ametinimetus oleks sõjareporter. Siiski kasutan enda valimis olevate ajakirjanike kirjeldamiseks terminit sõjareporter. Need ajakirjanikud teevad tööd rahutingimustes ja käivad vahepeal lähetustel Ukrainas, kus töötavad sõjatingimustes.

Minu töö eesmärk on uurida, mida me saame õppida Ukrainas ja teistes sõjatsoonides käinud Eesti ajakirjanike kogemustest, et neid teadmisi potentsiaalselt kasutada õppes, näiteks Signe Ivaski arendataval "Ajakirjanikud ja vastupidavus" kursusel. Eesti sõjareporterite kogemusi pole veel uuritud, samuti pole uuritud toimetuse panust nende ettevalmistusse. See tähendab, et Eesti toimetustel puuduvad empiirilistel andmetel põhinevad teadmised, mida on vaja ajakirjaniku sõjakoldesse saatmiseks. Ometi jätkavad nad seda praktikat. Minu töö täidab seda teadmiste tühimikku: sellest saavad kasu nii toimetused (saavad rohkem teadlikuks sõjareporterite vajadustest ning rindele saatmiseks vajalikest ressursidest) kui ka haridusasutused, kes tulevasi ajakirjanikke ette valmistavad.

Keskendun oma töös just Ukraina kogemustele, kuna tema valimise ajal oli Ukraina sõda kõige uuem ning Ukraina täiemahulise sõja kogemused olid kõige värskemad sõja kajastamise kogemused, mis ajakirjanikel olid. Küll aga toon tulemustest välja ka kogemusi varasemate sõdade kajastamisest, kuna see aitab aru saada muutustest toimetuste ja ajakirjanike praktikates sõja kajastamisel.

Organisatsioon Committee to Protect Journalists kirjutas 24. jaanuaril 2023, et ajakirjanike surmade arv kasvas Ukraina sõja tõttu plahvatuslikult ja 2022. aastal oli üle maailma tapetud

67 ajakirjanikku, mis on kõige kõrgem arv alates 2018. aastast, mil tapeti 58 ajakirjanikku, suurem osa neist Afganistani sõjas (Committee to Protect Journalists, 2023). On ilmselge, et ettevalmistus ei taga 100-protsendilist turvalisust, kuid on vajalik, et minimeerida riske.

Uurimistöö koosneb kuuest osast: teoreetilised ja empiirilised lähtekohad, uurimisprobleemi kirjeldus ja uurimisküsimused, meetod ja valim, tulemused, järeldused ja diskussioon. Esimeses osas kirjeldan, mida endast kujutab ajakirjaniku töö. Siis selgitan, millistes tingimustes töötavad sõjareporterid ning mis on sõja kajastamise spetsiifika. Mõlemad osad kehtivad Eesti ajakirjanike suhtes, kuna nad teevad oma tööd nii sõja- kui rahutingimustes. Seejärel kirjeldan peamisi teoreetilisi raamistikke ning nende rakendust minu töö kontekstis. Tulemustes vastan põhjalikult kolmele püstitatud uurimisküsimusele ning järelduste peatükis annan neile lühikesed ja kokkuvõtlikud vastused. Diskussioonis on tulemused ühendatud teoreetiliste raamistikega ning uurimistulemustest lähtuvalt on toodud välja soovitusel, mida ja kuidas tuleks sõjareporterite kogemustest õppida. Kokkuvõttes selgitan, miks minu uurimistööd on vaja ning millist teadmiste lünka see täidab.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Selles osas annan ülevaate varem tehtud uuringutest ja teoreetilistest kontseptsioonidest, mida magistritöö tulemuste raamistamiseks kasutan. Selleks, et rääkida sõjas töötava ajakirjaniku tööst, annan esmalt ülevaate, mida ajakirjanikuamet üldse endast kujutab. Seejärel kirjeldan, kuidas defineerivad varasemad uuringud sõjareporterite rolli ning sõjareporterite töö spetsiifikat: see hõlmab sõjareporterite töö eripärasid, motivatsiooni selle töö tegemiseks, ühiskonna ja toimetuste ootusi sõjareporteritele ning missugused probleemid kaasnevad sõja tingimustes töötamisega. Kuigi enamik siin kasutatud uuringutest on tehtud välisriikides, toon nii palju kui võimalik juurde Eesti konteksti ning aspekte, mis puudutavad spetsiifiliselt Eesti ajakirjanikke. Edasi kirjeldan inimkapitali teooriat, mis aitab selgitada toimetuse ja sõjareporterite suhteid: see selgitab ajakirjaniku oskuste ja ettevalmistuse olulisust toimetusele kui ettevõttele. Järgmisena selgitan sotsiaalse õppimise teooriat, mis aitab mõista, kuidas ajakirjanik omandab tööks vajalikke oskusi; viimaks kirjeldan hoolivuse eetika kontseptsiooni, mis aitab raamistada keerulisi kutse-eetikaga seotud olukordi, mis sõjareporterite töös ette tulevad.

1.1. Ajakirjaniku töö eripärad

Selles peatükis kirjeldan, mida kujutab endast ajakirjaniku töö. Ei saa öelda, et siin toodud kirjeldused ja probleemid rakenduvad 100 protsenti lisaks n-ö “tavalistele ajakirjanikele”, ka sõjareporteritele. Allan ja Zelizeri (2004) järgi kehtivad paljud allpool kirjeldatud probleemid siiski ka sõjareporteritele; erinevad, muidugi, töökeskkond, ootused, riski- ja ohutase. Nagu olen juba maininud, siis Eesti ajakirjanikud, kes sõda kajastavad, täidavad vaheldumisi kahte rolli: peale komanderingut sõjatsoonis naasevad nad koduriiki, kus teevad tööd rahu tingimustes. Selles peatükis toodud uuringud kirjeldavad siiski rahu tingimustes töötava ajakirjaniku tööd ja selle eripärasid. See on vajalik, sest enne, kui saab rääkida sõjareporteritest, on vaja esmalt ettekujutust, mida ajakirjaniku töö üldse endast kujutab. Nagu oli mainitud, pole Eesti toimetustel eraldi sõjareporterite ametit, vaid minu uurimistöös osalenud ajakirjanikud teevad lisaks sõjaajakirjandusele ka tavalise ajakirjaniku tööd. Samuti annab see natuke ka Eesti konteksti ning selgitab, kuidas Eesti ajakirjanikud kipuvad

töötama. Alljärgnev lõik aitab meil mõista, et tehnoloogia areng tegi ajakirjaniku tööst elustiili, kus piir eraelu ja töö vahel on väga hägus. Ajakirjaniku töö nende uuringute järgi on suuresti missiooni töö.

Örnebring (2010) kirjeldab, kuidas ajakirjaniku eriala ja ka töötingimused on olnud läbi ajaloo kohandatud tehnoloogia arengu järgi. Hampton (2004) pakkus selle nähtuse kirjeldamiseks mõistet “kiiruse diskursus”, mis käsitleb kiirete tehnoloogiliste arengute mõju uudiste tootmisele ja levitamisele. Nii Hamptoni (2004) kui ka Örnebringi (2010) tööst tulevad välja üsna kriitilised järeldused: tänapäeva ajakirjandusliku sisu loomisel on ajakirjanikel palju vähem aega, kui seda oli aastakümneid tagasi, ning tihti ohverdavad ajakirjanikud seetõttu täpsust ja töö kvaliteedi – sellest olulisem on kiirus ja ajakohasus. Erialases kirjanduses on ajakirjaniku töö kirjeldatud tihti kui ööpäevaringne töö või isegi eluviis. Allen jt (2014) kirjeldusel on piirid ajakirjaniku eraelu ja töö vahel heal juhul väga hägusad ning halval juhul üldse puuduvad. Lukani ja Čehovin Zajci (2022) tööst koorub välja samasugune järeldus, et ajakirjaniku amet pole tihtilugu ainult töö, tegu on eluviisiga, kus inimene on “mõtetega” ning tihtilugu ka füüsiliselt tööpostil 24 tundi ööpäevas. Coheni (2019) uurimus pakub selgitust, miks see võib nii olla. Ajakirjanikel on tugev missioonitunne teenida ühiskonda, nad usuvad ajakirjanduse väärtustesse ja ideedesse ning ka kollektiivne töökultuur omakorda soodustab seda, et amet peetakse elustiilina. Coheni (2019: 582) uurimuses osalenud ajakirjanik põhjendab ajakirjanike suhtumist töösse järgmiselt:

"Kõik töötavad siin imelikel tundidel ja sa ei tee seda palga ega kuulsuse pärast. Sa teed seda, sest usud ajakirjanduse ideesse... kui midagi suurt juhtub, tekib see loomulik tunne, et sa tahad selles osaleda... Jah, ma tean, et ma pean siin olema kuni kella kaheks öösel, aga ma pean sellegipoolest siin olema ja selles osalema." (Cohen, 2019: 582)

Ajakirjanikud puutuvad kokku vaenulikkusega ja rünnakutega ning veebimeedia tulekuga see probleem süvenes, kuna veebis on üsna lihtne ajakirjaniku ahistada ka siis, kui ta tööaeg on läbi; sellepärast kogevad ajakirjanikud kõige rohkem rünnakuid just veebis (Binns, 2017; Nilsson & Örnebring, 2016; Koliska jt. 2020). Küll aga pole see sugugi ainus viis ajakirjaniku ründamiseks. Nt Binnsi (2017) uurimistööst selgus, et vaenulikkusel on mitu erivormi: solvangud ajakirjanikke konkreetse töö kohta, isiklikud solvangud, seksuaalsed solvangud, vägivalda ja muud tüüpi ähvardused.

Eesti on väike riik ning meie ajakirjanike töötingimused võivad erineda võrreldes suurriikide ajakirjanike omadega. Näiteks, Örnebring ja Lauk (2010) on uurinud, kuidas Eesti ajakirjanike töötingimused erinevad Rootsi ja Suurbritannia omadest. Kuigi Örnebringi ja Lauki uuring on tehtud 2010. aastal ja võib vaielda, et need on vananenud, jääb meediaturu suuruse proportsionaalne võrdlus suurriikidega endiselt aktuaalseks – Eestist ei saanud kümne aastaga sama suur riik kui Rootsi või Suurbritannia ning vastavalt ei ole ka sellises proportsioonis kasvanud meediaturg. Samuti pole Eesti meediauurijad teinud 2020ndatel aastatel nii põhjalikku ülevaadet Eesti meediaturust ja meediamaastikust. Nad leidsid, et esiteks on töandjatel tavapärasest rohkem võimu: Eesti ajakirjandusmaastik on väike, töandjaid on vähe ning seetõttu on neil rohkem vabadust töötingimuste kehtestamisel. See on ühtlasi ka põhjuseks, miks Eesti ajakirjanduses on suurem kaadrivoolavus kui Rootsis ja Suurbritannias.

Teine minu uurimistöö kontekstis oluline probleem, mille Örnebring ja Lauk (2010) leidsid, on ressursside nappus, mis viib olukorrani, kus ühel Eesti ajakirjanikul on suurem töökoormus ja rohkem tööülesandeid kui nt ühel Rootsi ajakirjanikul. Örnebring ja Lauk (2010) illustreerivad seda nähtust ühe (Tali 2010:63) uuringust võetud peatoimetaja asetäitja tsitaadiga:

"Toimetustes on tööjõuressursid napid ja ajakirjanikud töötavad samaaegselt mitme erineva loo kallal. See tähendab, et nad on väga sõltuvad oma allikatest, justkui ise ei ole piisavalt kompetentsed. See on samuti meie riigi ja ühiskonna väikese suuruse probleem." (Tali 2010:63).

Ressursside nappus Eesti toimetustes ja ajakirjanike multifunktsionaalsus tekitavad olukorda, kus üksikul ajakirjanikul pole ainult rohkem tööd, vaid ka suurem vastutus: nt tuli Ivask jt (2021) uurimusest, et toimetustel pole ühtlaseid juhiseid, kuidas käituda tundlike teemade kajastamisel ning reporter kui ahela viimane lüli võtma vastutuse muuhulgas ka surmaga seotud visuaalide eest. Ivask jt (2021) töös põhjendasid ajakirjanikud, et tihti pole neil ei aega ega võimalust kolleegidega tundlike teemasid arutada, sest avaldamise otsuseid tuleb neil teha kiiresti ja iseseisvalt.

Ivaski (2017; 2020; 2021; 2022; 2023) teistest uurimustest tuli muuhulgas välja toimetuse toe puudus: ajakirjanikud tihti jäid üksinda mitte ainult eetilisel raskete otsustega, vaid ka

avaldatud materjalidele järgnenud vaenulikkusega ja rünnakutega nende pihta. Pinge ja stress, mida tekitab see vaenulikkus, viib ajakirjanikke tihti läbipõlemiseni või lausa töökoha vahetamiseni (Ivask, 2020; 2021; 2022).

1.2. Sõjareporterite töö eripärad

Minu uurimistöö paremaks mõistmiseks on oluline aru saada, kuidas sõjareporterite töö ja selle tähendus erinevad rahu tingimustes töötava ajakirjaniku tööst. Olen sissejuhatuses välja toonud, et Eesti meediamajades pole sõjareporterite ametit (reporter, kes keskenduks ainult sõja kajastamisele ning kes ei peaks naastes tegema rahu tingimustes töötava ajakirjaniku tööd).

Selles peatükis kirjeldan, kuidas erinevates uuringutes on kirjeldatud sõjareporterite rolli, tähendust ja ühiskonna ootuseid ning kirjeldan ka sõjareporterite töö spetsiifikast lähtuvaid nüansse. See kõik on vajalik selleks, et ... Peatükis on lisaks kolm alapeatükki, mis räägivadki töö spetsiifikast lähtuvatest erinevustest sõjareporterite ja rahu tingimustes töötava ajakirjaniku vahel. Peamised erinevused töö iseloomus, mis erialasest kirjandusest välja tulid, olid: suurem füüsiline ja vaimne oht ajakirjanikule, töö eripärast tulenev eeldus, et sõjareporter peab saama hakkama kitsamates oludes ning vähemate ressurssidega ning sõja kajastamise keerukas eetiline pool (Markham, 2011; Mcnair jt, 2011; Washburn jt, 2003; Nygren jt, 2016). Samuti kirjeldan, kuidas on erinevates uuringutes kirjeldatud ajakirjaniku motivatsioon kajastada sõda.

Töös kasutan läbivalt mõistet **sõjareporter** ning selles lõigus annan ülevaate sellest mõistest. Ülevaade aitab mõista, mis tingimustes minu valimis olevad ajakirjanikud tööd teevad, missugused on selle töö ohud, miks nad seda tööd teevad ning milliste võimalikke eetiliste probleemidega seisavad silmitsi. **Sõjareporter** on ajakirjanik, kes kajastab sõda ning seetõttu seisab silmitsi ohtlike olukordadega, keeruliste eetiliste küsimustega ning kelle töötingimused sõltuvad suuresti kohalikest oludest, näiteks, poliitilisest ja militaarsest kontekstist (Markham, 2011; Mcnair jt, 2011; Washburn jt, 2003; Nygren jt, 2016). Enamasti kasutatakse

erialases kirjanduses terminit “sõjakorrespondent” ning selle termini definitsioon katab ka sõjareporterit mõistet, mille tõttu kasutan erinevaid uuringuid käsitledes ka seda terminit. McLaughlin (2016) toob välja, et sõjakorrespondendi ideaalne eesmärk ei erine tavalise ajakirjaniku omast ning see ideaal on võimule tõe rääkimine. Küll aga nendib McLaughlin (2016), et sõjakorrespondent seisab silmitsi suuremate ohtude ja piirangutega kui tavatingimustes töötav ajakirjanik. McLaughlin (2002) toob välja, et ajakirjanikud, kes otsustavad kajastada sõda, on reeglina väga motiveeritud, kuid nende motivatsioon on üsna erinev. Mõned ajakirjanikud suunduvad rindele sooviga teha maailma paremaks kohaks, mõned ajakirjanikud soovivad rahuldada oma saavutusvajadust, mõned ajakirjanikud on militaarhuvilised ning peavad militaarseid temaseid põnevaks. Sellele kõigele lisab Brennen (1993), et ajakirjanikud tahavad eelkõige olla sõjategevuse kui ajaloolise sündmuse tunnistajad ning saavad sellest moraalset rahulolu; samuti usuvad nad, et auditooriumil on õigus jälgida poliitikute ja jõustruktuuride tegevust. Osa nende motivatsioonist on ka adrenaliin, mis tekib suures koguses just ohtlikes olukordades, mis tulevad sõja kajastamisel paratamatult ette (McLaughlin, 2002). Eelmised uurimistööd toovad välja, et noortel ajakirjanikel on romantiseeritud ja ebarealistlik ettekujutus sõjareporterit rollist ja tööst (sõjareporterit kui kangelane, riskikäitumine kui kangelastegu), mille tõttu hindavad noored oma võimalusi üle ning tihti pettuvad selles töös, kui nende ettekujutus kohtub karmi reaalsusega (Kramp ja Weichert, 2014; Osofsky jt, 2005; Pedelty, 2020).

Ajakirjanikud, kes kajastavad sõda, on nii meediaorganisatsiooni kui ka ühiskonna jaoks olulised, kuna sõja ajal huvi meediasisu vastu ja vajadus kiire info järgi kasvavad. Näiteks, Ameerika Ühendriikides kasvasid Iraagi sõja ajal just ööpäevaringselt uudiseid tootvate telekanalite reitingud. Ööpäevaringselt uudiseid loonud ja edastanud Fox Newsi vaatajate arv ületas pika aega reitingu tipul trooninud CNN-i (Allan ja Zelizer, 2004: 6). Lahesõja ajal Suurbritannias aga kasvasid mitme meediamaja (BBC 24, Sky News, and ITV News Channel) vaatamise numbrid, seejuures kiideti pidevalt uuendavat ja kiiret visuaalide voogu (Allan ja Zelizer, 2004: 7). Kramp ja Weichert (2014) toovad välja, et kiire info liikumine tõi uusi pingeid ka sõjakorrespondentide töösse: sõjakorrespondendilt oodatakse eriti kiiret ja vahetut kommunikatsiooni, mis pakuks tuge ärevale ühiskonnale sõja ajal. Ühiskonna vajadus sõjareporterit töötulemuste (ehk töödeldud, kvaliteetne ajakirjanduslik sisu) järele toob kaasa ka suuremaid ootuseid reporterit rollile: neilt oodatakse, et nad justkui teeksid tavalist ajakirjaniku tööd, aga sõjatingimustes, mis toob kaasa hulga uusi nüansse. Allan ja Zelizer (2004: 4) kirjeldavad, kuidas sõja ajal oodatakse ajakirjanikelt tavapärasest rohkem: nad

peavad olema piisavalt kohal, et reageerida toimuvale, kuid samas, piisavalt eemal ohust; nad peavad olema piisavalt legitiimsed, et pakkuda usaldusväärset infot, kuid jääma avatud meelega; nad peavad jääma kirglikuks inimväärikuse suhtes, kuid piisavalt erapooletuks.

Uurimistööd, mis puudutavad sõjakorrespondente või sõjaajakirjandust, keskenduvad suuresti ajakirjaniku rollile narratiivi konstrueerimisel (Robinson, 2005; Moeller, 2004), suhetele sõjaajakirjanduse ja võimu vahel ja (Robinson, 2019), eetilistele küsimustele või selle töö psühholoogilistele tagajärgedele (Feinstein jt, 2002; Feinstein, 2006; Osofsky jt, 2005). Märksa vähem uuringuid on sõjakorrespondentide töötingimuste kohta. Selles peatükis toon välja peamised probleeme, millega sõjakorrespondent silmitsi seisab.

1.2.1. Füüsilised ja vaimsed ohud

Osofsky jt (2015) rõhutab, et ajakirjanikud on sõja ajal tihti “esimesed reageerijad” (*first responders* - ing.k); traditsiooniliselt on nendeks päästjad, politseinikud ja kiirabi, ning andmed näitavad, et sõjast traumatiseeritud ajakirjanike seas esineb PTSH (post-traumaatiline stressihäire, selgitan mõistet allpool) lausa sagedamini kui eelmainitud erialade esindajate seas. Selles alapeatükis annan ülevaade, mis ohtudega sõjareporterid silmitsi seisavad ja mis tagajärjed nendel ohtudel võivad olla.

Sõja tingimustes töötav ajakirjanik seisab silmitsi suuremate ohtudega kui ajakirjanik, kes sõda ei kajasta (Feinstein jt, 2002; Ouariachi & García, 2023). Ajakirjanikud võivad liikuda rindel sõjaväelastega, mis on üldjuhul turvalisem ja võib-olla ka kasulikum reporteritöö mõttes (Allan ja Zelizer, 2004; Feinstein ja Nicolson, 2005), kuid võivad liikuda ka omaette ilma täiendava kaitseta. Ouariachi & García (2023) uurisid Süüria sõda kajastanud ajakirjanikke, kellest enamik liikus omaette. Uuritud ajakirjanikest 61% kogesid füüsilisi rünnakuid, 86,6%-l hukkus tööpõllul kolleeg, 35,4% olid vahistatud, 61% kogesid psühholoogilist vägivalda (sh pereliikmete ähvardamist või vahistamist) ning 2,4% ehk kaks naisajakirjanikku koges seksuaalset vägivalda (Ouariachi & García, 2023). Uurimuses osalenud ajakirjanikud hindasid oma tööd enamjaolt ohtlikuks või väga ohtlikuks, ning uurijad ei leidnud kinnitust, et suurema ettevalmistusega ja turvameetmeid kasutatavad ajakirjanikud hindaks enda tööd vähem ohtlikuks. Nii Ouariachi ja García (2023) kui ka neile eelneva Carlsoni (2006) uurimistööst järeldub, et ajakirjanike hirm oma pereliikmete eest oli

palju siirem kui hirm enda elu eest, samuti tunnevad ajakirjanikud süüd, kui nende töö pärast kannatab keegi pereliikmetest.

Feinstein jt (2002) uurimistöo keskendus sõjakorrespondentide seas esinevatele psühhopatoloogiatele. Kliinilistest intervjuudest sõjakorrespondentide ja tavaliste ajakirjanikega selgus, et sõjakorrespondendid olid õnnetumad, väiksema tõenäosusega otsisid vaimset abi ning neil esinesid märksa sagedamini järgmised probleemid: PTSD ehk eesti keeles PTSH (*Post-Traumatic Stress Disorder ehk post-traumaatiline stressihäire*), depressioon, alkoholi või narkootikumide sõltuvus (eriti naiste puhul) (Feinstein et al., 2002). PTSH kliiniline definitsioon on traumeerivast kogemusest põhjustatud vaimne häire (Matar jt, 2013), mis mõjub halvasti inimese elukvaliteedile ning võib olla seotud ka füüsilise tervise halvenemisega (Pacella jt, 2013). Chemtob (1988) jt loetlevad PTSH enamlevinud sümptomeid järgmiselt: kontrollimatud mälestused, mida inimene elab üle mitu korda, tundlikkuse tuimenemine, mälu- ja tähelepanuhäired, ülierksus ja kohanemiskasutused. Thakur jt (2021) järgi tunnevad inimesed, kel on diagnoositud PTSH, tihti abituse, tugeva hirmu ja õuduse tundeid ning need tunded võivad vallanduda olukordades, mis tekitavad tugevaid emotsioone.

Kuigi Sibai jt (2002) ning Schoenfeld jt (2013) uuringud ei räägi otseselt ajakirjanikest, on oluline välja tuua, et ka ajakirjaniku võivad tabada nendes uuringutes kirjeldatud ohud ning ka ajakirjanik võib saada taolisi vigastusi. Sibai jt (2002) kirjeldavad oma uuringus vigastusi, mis tekkisid Lõuna-Liibanoni elanikel Israeli ja Iraani konflikti tulemusena ning minu töö kontekstis oluline leid on see, et nendel füüsilistel vigastustel olid tõsised tagajärjed: pooled nendest vigastustest, mis ei lõppenud surmaga, lõppesid füüsilise erivajadusega. Schoenfeld jt (2013) uuringust tuli välja, et Afganistani ja Iraagi sõdurite seas olid plahvatused kõige levinum vigastuste põhjus (70%), samas kui 18% vigastustest tekkis tulistamise tõttu. Kuigi pole olemas nii spetsiifiliseid uuringuid, milliseid vigastusi said ajakirjanikud Ukraina sõjas, tuli Ouariachi ja García (2023) uurimusest välja, et füüsiliseid rünnakuid kogesid ajakirjanikud üsna tihti. Sibai jt (2002) ja Schoenfeld (2013) uurimistööd aitavad mõista, missugused tegurid põhjustavad füüsiliseid vigastusi ning millised tagajärjed võivad nendel vigastustel olla.

Selles alapeatükis mainitud füüsilised ohud võivad tabada ajakirjanikku kas juhuslikult (lihtsalt sellepärast, et ta sattus olema nt hoone lähedal, mille pihta lasti rakett) (Ouariachi &

García, 2023) või ka riskikäitumise tulemusena (olukorrad, kus ajakirjanik võtab loo nimel riski teadlikult, näiteks tuleb vaenlasele liiga lähedale või siseneb mineeritud hoonesse (Osofsky jt., 2015). See on eriti aktuaalne noorte ajakirjanike puhul, kes, nagu mainitud, romantiseerivad sõjakorrespondendi ametit (Kramp ja Weichert, 2014; Osofsky jt, 2005; Pedelty, 2020). Norwood, Walsh ja Owen (2003) leidsid, et noored sõjakorrespondendid võtavad oma vanemate kolleegidega võrreldes rohkem riske, sest näevad riskikäitumises võimalusi end tööandjale tõestada.

1.2.2. Piiratud ressurssidega töötamine

Selles peatükis selgitan probleeme, mis on seotud ressurssidega – nagu oli varem välja toodud, töötab sõjareporter tihti vähemate ressurssidega. Ressursside all mõtlen nii raha, aega kui ka praktiliseid eluks vajalikke asju: näiteks, söök, vesi, riided, puhastustarvikud, kütus jne. See on vajalik, et näidata kontrasti sõjareporterite ja rahutingimustes töötava ajakirjaniku vahel, kuna rahutingimustes töötav ajakirjanik läheb peale tööaja lõpu koju, sõjareporter aga veedab sõjatingimustes 24 tundi ööpäevas.

Esmalt tuleb mõista, et sõja kajastamine on toimetustele kulukas: sõjakorrespondendi transpordikulud, välislähetuse lisatasud ning majutuskulud. Teisalt lisandub risk kaotada reklaami tellijaid, kuna nemad ei soovi tihtipeale seostada end ebameeldivate teemadega ja häiriva sisuga (Boyd-Barret, 2004). See tähendab omakorda, et toimeetus ei saa reklaamitellijate raha ning reporterite rindele saatmine võib olla toimetusele mitme nurga alt majanduslikult kahjulik.

Sõjatingimustes töötamise riskid on suured, mistõttu elukindlustuse hinnad on nii kõrged, et meediamajad ei saa endale tihtipeale neid lubada (Fröhlich, 2018). Nad kas keelduvad korrespondentide saatmisest sõjatooni või kasutavad vabakutselisi sõjateemasid kajastavaid ajakirjanikke, kes reisivad nendesse piirkondadesse erinevate meediaväljaannete esindajatena, kuna see on odavam kui saata sinna ametlik töölepinguga ajakirjanik (Walsh,

Norwood, & Hall, 2004; Fröhlich, 2018). Vabakutselised ajakirjanikud muretsevad riskide maandamise pärast ise. Kuid isegi kui ajakirjanik saab toimetuselt raha ning elukindlustuse, ei tähenda see, et ta kaitstud kohapeal tekkivate ressursside nappuse eest: sõjaoludes ja eriti rindejoone lähedal võib olla raskusi toidu, vee, kütuse, transpordi ja pesemisvõimaluste leidmisega ning ka sanitaarsed tingimused on tihti kehvad (Osofsky et al., 2005). McLaughlin jt (2002) toovad lisaks sellele välja, et sõjareporteritel napib tihti puhtaid riideid, kaitsevarustust (kiiver, kuulivest, esmaabikomplekt) ning ka ettevalmistust.

Siiski napib sõjareporteritel ka aega. Infotehnoloogia areng ja sellest arenenud uued ööpäevaringse kajastamise võimalused ja formaadid (näiteks, otseblogi, otselülitused sündmuskohalt) eeldavad sõjakorrespondentidelt kiiret, pidevalt uuenevat ülevaatlikku infot toimuvast (Kramp ja Weichert, 2014; Tumber ja Webster, 2006). Osofsky et al. (2005) uurimusest selgub, et lisaks pingele ei saa sõjakorrespondendid tihti ka piisavalt magada ega leia aega tööväliseks tegevusteks ning see teeb neid jällegi haavatavaks vaimse tervise muredele. Fonden jt (2019) uurimusest tuleb välja ka see, et selles töös on väga oluline tunda sõjaoludes oleva riigi ajaloolist konteksti ning sellest jääb ajakirjanikel tihti puudu, kuna ettevalmistuseks mõeldud aeg on piiratud. Tulemusena pahandavad kohalikud, et välismaalt pärit ajakirjanik kas levitab valeinfot või on väga kallutatud.

Eeltoodust lähtuvalt on sõjareporterit pidamine üsna kulukas toimetusele, mistõttu tihti eelistatakse selleks tööks vabakutselisi ajakirjanikke või saab ajakirjanik toimetuselt minimaalset ettevalmistust ja tuge. Lisaks peab ta hakkama tööle tingimustes, kus eluks hädavajalikest ressurssidest on tihti puudus.

1.2.3. Kutse-eesitika ja erapooletusega seotud probleemid

Selles alapeatükis toon välja peamiseid probleeme, mis on seotud eetikaga ja erapooletusega sõjaajakirjanduses. Need probleemid hõlmavad tasakaalustuse printsiipi, suhteid allikatega, sõjareporterit rolli ning meedia võimalikku mõju sõja kulgemisele. See on vajalik, et aru saada, millistest printsiibidest lähtuvad sõjareporterid oma tööd tehes ning kas sõja kajastus saab olla traditsioonilises mõttes erapooletu ja objektiivne. Kuna magistritöös keskendun peamiselt Venemaa 2022. alustatud sõjale Ukraina vastu, annan selles alapeatükis ka konteksti Venemaa ja Ukraina sõja kajastuse kohta Euroopa riikide meediast, mis võib selgitada, miks kajastavad Eesti ajakirjanikud Ukraina sõda ühel või teisel viisil.

Erialases kirjanduses eristatakse kahte võimalikku sõja kajastamise viisi või strateegiat: **üksustega ühinenud ajakirjandus** (*embedded journalism*) ning **rahule orienteeritud ajakirjandus** (*peace journalism*). Üksusega ühinenud ajakirjandus (Allan ja Zelizer, 2004; Feinstein ja Nicolson, 2005), mida mõnikord nimetatakse **seotud ajakirjanduseks** (*journalism of attachment*) (McLaughlin, 2002) on siis, kui sõjareporter liigub rindel sõjaväe üksustega, mõnikord ka elab nendega koos ning on justkui “oma” teatud üksuse juures ja kajastab toimuvat just selle üksuse positsioonidelt. Allan ja Zelizer (2004) uurimistööst järeldub, et üksustega käimine ühelt poolt piirab ajakirjaniku väljendusvabadust, kuid teiselt poolt tagab parema ligipääsu ressurssidele ja mõnikord ka parema ajakirjandusliku sisu: näiteks rääkisid mitmed uurimistöös osalenud intervjuueeritavad, kuidas just sõjaväelastega koos käivad ajakirjanikud saavad alati “neid õigeid” pilte sõjast ning peavad kulutama selleks vähem vaeva kui omaette liikuvad ajakirjanikud. Shaw (2003), kirjeldades Iraagi sõda kajastanud USA ja Briti sõjaväelastega liikunud ajakirjanikke märgib ka, et üksusega käivad ajakirjanikud on turvalisuse seisukohalt paremas olukorras, kuna üksus kaitseb neid. Üksustega ühinenud ajakirjandus saab sellest kirjeldusest lähtuvalt tuge mitte ainult toimetuselt, vaid ka üksusest – ta on oma tööpõllul vähem üksi kui ilma üksusteta liikuv ajakirjanik.

Feinstein et al. (2002) kirjeldab, et sellistel ajakirjanikel võivad tekkida tugevad ja lähedased sidemed sõjaväelastega, mis võib peegelduda hiljem ka selles, kuidas ja mis nurga alt nad sõda kajastavad ning see võib olla suur psühholoogiline risk. Feinstein ja Nicolsoni (2005) pisut hilisem uurimus näitab aga, et üksusega ühinenud ajakirjanike seas esines umbes sama palju vaimse tervise muresid kui neil, kes üksusega ei käinud. Fahmy ja Johnsoni (2005) uurimuses osalenud ajakirjanikud tunnistasid, et olid Iraagi sõja kajastamisel üsna sõltuvad sõjaväe üksustest, seda nii toidu, transpordi ja muude ressursside kättesaadavuse pärast kui ka emotsionaalse läheduse pärast. Näiteks ütles üks ajakirjanik, et “armus” oma allikatesse: isoleeritud ülejäänud maailmast, piiratud ressursside juures ja kitsastes oludes veetis ta paratamatult sõjaväelastega palju aega ning hakkas mõistma, kuidas nad elavad ja kuidas maailma näevad, ning hakkas ise nägema seda sarnaselt (Fahmy ja Johnson, 2005). Sarnast nähtust kirjeldasid ka teised Fahmy ja Johnsoni (2005) uurimuses osalenud ajakirjanikud: lähedane suhe üksusega mõjutas, miks nad sõja ühel või teisel viisil kajastasid.

Rahule orienteeritud ajakirjandus on Schechteri järgi (2003) selline, mis vaatab sõda ja konflikti erinevate osapoolte vaates ning pigem pakub alternatiivseid lahendusi kui kriitikat ühele või teisele poolele. Lynch (2006) kirjeldab samuti mõtet, et ajakirjanikud ei peaks osapooli liigitama headeks või halbadeks, vaid rõhutab, kui oluline on selgitada sõja ja konfliktide põhjuseid ning tagajärgi. Lynchi (2006) järgi on ajakirjanduse ülesanne pakkuda keskkonda, mis soodustab rahumeelseid läbirääkimisi ja pigem lepitaks osapooli kui kritiseeriks ühte neist. Samas nagu oli välja toodud, on rahule orienteeritud ajakirjanik ressursside poolest kehvas olukorras, kui üksustega liikuv ajakirjanik. See kontseptsioon aitab mõista, millest võib sõltuda ligipääs ressurssidele ja ajakirjanduslikule sisule ning ka ohutase. Rahule orienteeritud ajakirjanik ei liigu üksustega, ta ei saa üksuselt täiendavat kaitset. Teiselt poolt, ei pruugi tema kajastust mõjuta lähedane suhe üksusega.

Feinstein et al. (2002) ja ka Fahmy ja Johnsoni (2005) probleemipüstitused toetavad McLaughlini (2002) tõstatatud probleemi, et üksusega ühinenud ajakirjanikud ei pruugi olla enam traditsioonilises mõttes objektiivsed. Tumber jt (2006) märgib, et ka sõjareporterid ise ei usu tihti traditsioonilises mõttes objektiivsusesse, kuna mõnikord näevad nad, et objektiivsus on geopoliitilisi olusid arvestades võimatu. Boyd-Barret (2004) kirjeldab, kuidas geopoliitilised kaalutlused tihtipeale määravad seda, kuidas meedia kajastab sõda, mitte vastupidi. Ta toob välja, et tavaliselt kajastab meedia sõda ühe osapoole vaatenurgast ning võimendab oma riigi häält. Ligipääs teise osapoole vaatenurgale on tihti piiratud, saada ligipääsu on mõnikord võimatu (Boyd-Barret, 2004). Selline geopoliitiline olukord muudab võimatuks saavutada “objektiivsust” (McLaughlin, 2002).

Uurijad on arutlenud selle üle, kas geopoliitilised olud mõjutavad meediat või meedia mõjutab neid. Eeltoodud lõigus kirjeldasin nende uurijate seisukohti, kes arvasid, et geopoliitilised olud dikteerivad meediale reegleid. Robinson aga (2005) kirjeldab sellist nähtust nagu “CNN-i efekt”, mis tähendab ööpäevaringse meedia suurenenud võimet mõjutada valitsuse tegevust eriti rahvusvaheliste suhete valdkonnas (sh meedia võimet mõjutada sõja kulgu). See termin võeti kasutusele Külma Sõja ajal ning see tähendab muuhulgas, et üldisemalt massimeedia ja konkreetsemalt ajakirjanike erapooletus ja mõju kasvavad just rahvusvaheliste konfliktide ajal (Robinson, 2005). Uurimused on näidanud aga, et CNN-i efekt oli suuresti liialdatud ning massimeedia tegelik mõju on väiksem kui oli eeldatud ning on suuresti piiratud (Gowing 1994; Strobel 1997; Robinson 2002). Sõjaline poliitika oli ikka veel juhitud geopoliitilistest kaalutlustest, mitte meedia survest.

Ojala ja Kaasik-Krogerus (2016) on võrrelnud Eesti ajalehe Postimees ja Soome ajalehe Helsingin Sanomat kajastusi 2014. aastal alanud konfliktist Venemaa ja Ukraina vahel. Kuigi mina keskendun magistritöös reporterite kogemustele just veebruaris 2022. Venemaa alustatud täiemahulises sõjas Ukraina vastu, pakub Ojala ja Kaasik-Krogeruse (2016) teadustöö konteksti. Ojala ja Kaasik-Krogerus (2016) leidsid, et mõlemad ajalehed (Postimees ja Helsingin Sanomat) kajastasid sõda põhjalikult, mõistsid hukka Venemaa agressiooni ning esitasid lugejale peamiselt Euroopa Liidu seisukohti. Erinevus seisnes sellest, et Postimees rõhutas Ukrainast rääkides rohkem seda, et Ukraina on liitlane; läbiv teema oli Venemaa eksistentsiaalne oht Eesti julgeolekule ning Postimees kutsus korduvalt liitlasi üles võtma meetmeid (näiteks, kehtestada sanktsioonid) Venemaa kui agressorriigi vastu. Soome ajaleht aga pisendas Venemaa ohtu. Ojala ja Kaasik-Krogerus (2016) selgitavad, et erinevus võis tulla ajaloolisest kontekstist (Nõukogude Liidu okupatsioon, repressioonid Eesti rahva vastu, Soome majanduslikud ja diplomaatilised suhted Venemaaga). Sarnase järelduse tegid Fengler jt (2020) Läti ja Poola sama konflikti kajastuste analüüsis: Poola ja Läti kajastused konfliktist olid põhjalikumad ja mõistsid Venemaad julgemini hukka ning ka Fengler jt (2020) seostasid seda nende riikide keerulise ajalooga Nõukogude Liiduga). Kuigi need järeldused olid tehtud 2014. aastal alanud konflikti kohta, on nad ikkagi aktuaalsed ka 2022. alanud täiemahulise sõja valguses, kuna tegu on sama konflikti eskalatsiooniga. Me ei saa nende teadustööde pealt järeldada, mis mõjutab sõjareportereid väljal otsuseid langetama või lugusid raamistama, ent me saame võrrelda töö tulemusi antud teadustööde tulemustega sellegipoolest.

1.3. Sotsiaalse õppimise teooria

Tulemuste raamistamiseks kasutan **sotsiaalse õppimise teooriat** ja veel kahte raamistust, millest räägin järgnevatest peatükidest. Sotsiaalse õppimise teooria aga on eriti oluline selleks, et mõista, kuidas ajakirjanikud oma tööks valmistuvad ja kuidas õpivad. Kuna üks minu töö alateemadest on ettevalmistus ja tööks vajalike oskuste ning teadmiste omandamine, siis on oluline mõista, kuidas need oskused ning teadmised võivad teoreetiliselt tekkida. Sotsiaalse õppimise teooria käsitleb ka teiste kogemustest õppimist ning selle abil võib selgitada, kuivõrd (ja kuidas) on võimalik õpetada tudengitele sõjareporteri tööks vajalikke

oskusi. Sotsiaalse õppimise teooria aitab paremini aru saada, kuidas ajakirjanikud õpivad ja omavahel kogemusi jagavad.

Albert Bandura (1972) sotsiaalse õppimise teooria käsitleb õppimist mitte ainult kognitiivse, vaid ka sotsiaalse protsessina. Selle järgi võib inimene õppida puhtalt vaatluse või otsese juhendamise kaudu, st ta ei pea otseselt järgi proovima õpitavaid oskusi. Bandura (1972) järgi õpivad inimesed juba teisi inimesi jälgides, kuna märkavad nende tegevuste tagajärgi ja valivad oma käitumisstrateegia nende järgi. Bandura (1977) eristab nelja komponenti, mis iseloomustavad sotsiaalset õppimist: tähelepanu, kus õppija märkab mingit käitumist keskkonnas; mälestuse loomine; motivatsioon, miks peab õppija tahtma seda käitumist rakendada ning taasesitus, kus käitumist harjutatakse.

Tänapäeval rakendatakse sotsiaalse õppimise teooriat muuhulgas nt selleks, et kirjeldada positiivse eeskuju mõju indiviididele. Juba Bandura (1977) leidis, et indiviidid õpivad teiste kogemustest paremini siis, kui nende inimestega on indiviididel midagi ühist või sarnast. Nt Rosenthal et al. (2013) uuringust tuli välja, et kui naised lugesid edukate naiste kohta, kes võitlesid poliitilisel maastikul, kus domineerisid enamasti mehed, tundsid need naised ennast kindlamalt ka enda töös. Esmalt nad vaatlesid teiste naiste enesekindlat käitumist, siis jätsid nad selle meelde; nad nägid, et enesekindlad naised saavutasid häid tulemusi poliitmaastikul, kus domineerisid mehed ning see pani neid naisi uskuma, et ka nemad saavutavad enesekindlalt käitudes paremaid tulemusi; seejärel hakkasid nad rakendama seda käitumist enda töös (Rosenthal et al., 2013). Järgnevas lõigus selgitan, kuidas sotsiaalse õppimise teooriat on rakendatud ajakirjandusuuringutes.

Brandon (2002) rõhutas, et ajakirjandusalane väljaõpe on läbi ajaloo olnud praktiline ning praktiliste tegevuste omandamine on ajakirjandusalases hariduses kriitilise tähtsusega. Samas Wengeri (2012) järgi on erialases väljaõppes tähtsamal kohal pigem kogukond ning praktikute kogukonda saab käsitleda sotsiaalse õppesüsteemina. Meltzer et al. (2017) rõhutavad kogukonna olulisust ajakirjandusele ja ajakirjanikele: kuna ajakirjanduspraktikad pidevalt arenevad ja muutuvad vastavalt tehnoloogia arengule (Hampton, 2004), siis ajakirjanikest koosneva kogukonna oluline funktsioon on just sotsiaalne õppimine, mille käigus neid praktikaid vahendatakse ja arendatakse. Üks vahendatavaid ja arendatavaid praktikaid on näiteks arusaam kutse-eeskannast ja eetilised standardid materjali kogumisel ja avaldamisel. Stoker (2021) järeldas, et ajakirjanikud omandavad teatud arusaama

kutse-etikast hariduse kaudu, mis keskendub suuresti käitumiskoodeksitele; tööpõhised suhtlused aga aitavad kujundada noorte ajakirjanike kutseidentiteeti ning nad on rohkem motiveeritud võtma eetilisi norme üle töökohal, sest nad soovivad kuuluda kogukonda, kus tööle asuvad.

1.4. Inimkapitali teooria ja hoolivuse eetika

Toimetuse ja ajakirjanike suhete kirjeldamiseks kasutan teoreetilise raamistusena **inimkapitali teooriat** ja osaliselt ka **hoolivuse eetikat**. Inimkapitali teooria aitab mõista, miks toimetustel on üldse vaja valmistada ajakirjanike selleks tööks ette, soetama nendele varustust, muretseda nendele kindlustust ja investeerima nende turvalisusesse. Samuti saab inimkapitali teooria järgi toimetuse minu töö tulemustest väärtuslikku teadmist, millistesse aspektidesse tuleks investeerida. Hoolivuse eetika kontseptsioon on selles töös vajalik, et selgitada ajakirjanike tihedaid sidemeid nende allikatega ning toimetuse suhteid ajakirjanikega.

1.4.1. Inimkapitali teooria

Beckeri (1962) **inimkapitali teooria** kohaselt saavad ettevõtted märkimisväärset kasu investeerides üksikisikute tervisesse, haridusesse ja heaolusesse. Becker (1962) väidab, et need investeeringud suurendavad mitte ainult üksikisikute tervist tootmisprotsessist, vaid toovad sarnast või isegi suuremat tulu kui siis, kui ettevõtte investeerib materiaalsetesse asjadesse (nt kinnisvara, tehnoloogia, jne). Nendele ideedele toetudes laiendas Mincer sissetuleku mudel (1974) Beckeri (1962) teooriat. Mincer (1974) leidis positiivse korrelatsiooni hariduseks kuulutatud aastate arvude ja sissetulekute vahel. Nende eelkäija Schultz (1961) rõhutas ka tervise olulisust tootlikkusele: tema leiud näitasid, kuidas parema tervise juures olevad isikud on produktiivsemad ja ettevõttele kasulikumad kui kehvema tervisega töötajad, mistõttu on ettevõttele kasumlik investeerida ka töötervishoiu ja meditsiini valdkondadesse. See tähendab, et mida rohkem ettevõtte investeerib inimkapitali, seda edukam see on.

Latifah jt (2022) uurimusest järeldub, et inimkapitali jaoks on olulised ka sotsiaalsed aspektid, oma suhtlusvõrgustiku laiendamine, uute sidemete loomine, kogemuste vahendamine ja ka sotsiaalmeedia arenguga kaasas käimine. Kogemuste vahendamine Latifah jt (2022) töös sarnaneb Stokeri (2021) töö järeldustega, mille järgi ajakirjanikud õpivad kutse-eesitika piire oma kogukonnast ehk eelkõige toimetusest ning see toimub siis, kui nemad saavad selle kogukonna täisliikmeteks (ehk loovad kogukonnaga sidemeid).

Lajili jt (2006) uurimus näitab, et organisatsioonid, kelle puhul on teada, et neil on suuremad tööjõukuulud (st kes investeerivad rohkem inimkapitalisse), on edukamad ja tootlikumad kui need, kel on madalad tööjõukulud. On üsna vähe uurimusi, kus inimkapitali teooriat on kasutatud ajakirjanike või meediaorganisatsioonide uurimiseks. Neidorf (2008) rakendas inimkapitali teooriat ajakirjanduse tööturu kirjeldamiseks: tema uurimuse järgi valitseb ajakirjandusturul suur konkurents ning suurema tõenäosusega saavad tööd need kandidaadid, kelle inimkapital (väljaõpe, praktilised oskused, läbitud praktika või muu praktiline erialane tegevus) ja ka sotsiaalne kapital (tutvused, sidemed, seosed kogukonnaga) on suurem kui teistel. Kandidaadid, kelle sotsiaalne kapital oli väiksem, vajasisid midagi, mis kuidagi eristab neid: nt tuli uurimusest välja, et sellised kandidaadid kasutasid agressiivsemat tööle saamise strateegiat, näitasid julgust, pealehakkamist; siiski tuli uurimusest välja, et sotsiaalkapitali rakendamine tööotsingutel tõi paremaid tulemusi (Neidorf, 2008).

Inimkapitali ja sotsiaalse kapitali mõisted on aktuaalsed ka sõjaajakirjanduses. Nagu oli juba mainitud, sotsiaalsete sidemetega ja kogukonnaga liitumisega (nt üksusega ühinenud ajakirjanike puhul) kaasnevad erinevad eelised, nt parem ligipääs ressurssidele (toit, transport, kütus, vesi), suuremad võimalused vältida surma saamist (üksus kaitseb ajakirjanikku) ning ka ligipääs parematele kaadritele või muud eelised ajakirjandussisu loomise seisukohalt (Fahmy ja Johnson, 2005). Örnebringi (2010) ülevaatega tehnoloogia mõjust ajakirjaniku tööle võib tõmmata paralleeli sõjareporteritööga: ka sõjareporteritöösse tõi tehnoloogia oluliseid muutuseid (nt otselülitused, otseblogi, paremad ja kiiremad info edastamise viisid), mis ühelt poolt nõuavad ka vastavaid oskuseid ja kompetentse, teiselt annavad võimaluse personali osas kokku hoida, sest tehnoloogia võimaldab ühel inimesel teha ülesandeid, mille jaoks varem oli vaja mitmeid inimesi.

1.4.2. Hoolivuse eetika

Veel üks kontseptsioon, mida ma tulemuste kirjeldamiseks kasutan, on **hoolivuse eetika** (*the ethic of care*). **Hoolivuse eetika** on Giligani (1982) kirjeldatud kontseptsioon, mis selgitab feministlikku lähenemist eetilistele dilemmadele. Giligan (1982) väitis, et naised keskenduvad rohkem suhetele, hoolivusele ja empaatialle; mehed samal ajal keskenduvad eetiliste dilemmade lahendamiseks moraalsele normidele ja reeglitele (nt seadus, koodeksid, juhised). Noddings (1986) arendas seda kontseptsiooni edasi ning tuli järeltulele, et hoolivus peaks olema põhiline kontseptsioon eetika ja moraali õpetamise juures. Noddings (1986) toob oma töös näite õpilasest, kelle õppeedukus on järsult vähenenud. Et lahendada seda olukorda kasutades hoolivuse eetika printsiipe, pakub Noddings (1986), et tähelepanu võiks pöörata mitte ainult õpilase hiljutistele õppetulemustele ning võrrelda neid varasematega, vaid vaadata suuremat pilti tema elust: võib olla tulemuste langustel on tõsisemaid põhjuseid ning õpilane vajab tuge hoopis muude probleemidega toimetulekul.

Hoolivuse eetika kontseptsiooni on ajakirjandus- ja meediauuringutes olnud üsna populaarne (nt Sanders, 2003; Wasserman, 2012; Steiner ja Okrush, 2006; Hossain ja Aucoin, 2018), kuid rakendati seda kontseptsiooni väga erinevalt. Sanders (2003) rõhutas, et oluline on hoida suhteid nii allikate kui auditooriumiga ning kontakti säilitamisega on võimalik uurida, milline on pikemas perspektiivis meediakajastuse mõju inimeste eludele. Wasserman (2012) kirjutas hoolivuse eetikast Lõuna-Aafrikas toimunud massitulistamise kontekstis; autor järeltas, et selliste teemade puhul aitab hoolivuse eetika ajakirjanikel kajastada toimuvat konstruktiivselt ja tundlikult. Selline kajastamine võib edendada rahu ning aidata kaasa kogukonna traumade paranemisele (Wasserman, 2012), mis tegelikult sarnaneb Schechteri (2003) ja Lynchi (2006) kirjeldusele rahu ajakirjandusest, mille eesmärk on edendada rahu ilma kedagi hukka mõistmata.

Hayashi (2016) lähenemine “hoolivast ajakirjandusest” (*the journalism of care*) vastandub Wassermani (2012) omale, kus keskmes on konstruktiivsus ja tasakaalustatus. Hayashi (2016) järeltas, et see ei tohiks olla ajakirjanduse peamine prioriteet; hoopis vastupidi, ajakirjanduse prioriteet peaks olema andma häält nõrgematele ja haavatavatele ühiskonna gruppidele (nt vähemused, puuetega inimesed, keegi, kes on teistest halvemas olukorras). Autor rõhutab, et professionaalsetel ajakirjanikel on võrreldes nende gruppidega rohkem privileege, võimalusi,

oskusi, ressursse ja võimu, ning nende kohustus on kasutada neid ressursse, et teha nõrgemaid nähtavaks ning anda neile häält (Hayashi, 2016).

Minu uurimistöö kontekstis võib kasutada nii Noddingsi (1986), Sandersi (2003) ja Hayashi (2016) uurimistöodes kirjeldatud kontseptsioone. Noddingsi (1986) soovitused hoolivuse eetika rakendamiseks haridusest toetavad varem kirjeldatud inimkapitali teooriat. Becker (1962) ja ka Schultz (1961) rõhutasid, et ettevõtte peaks investeerima inimkapitali (töötaja haridusse, tervisesse ja ka toetama töötaja sotsialiseerimist), et suurendada töötaja tootlikkust ning seeläbi suurendada tulu. Noddings (1986) omakorda toob sisse hoolivuse eetika kontseptsiooni: kui rakendada seda inimkapitali teooria kirjeldamiseks, siis ettevõtted võiksid esmalt kaardistada, mis on töötaja vajadused ja milliste probleemidega ta silmitsi seisab ning seeläbi teha kasulikumaid investeeringuid (tervishoid, haridus, muu), mis suurendavad lõppkokkuvõttes tulu.

Sandersi (2003) järeldused võivad osaliselt selgitada, miks ajakirjanikel on oluline hoida tihedaid sidemeid allikatega ja miks nad üldse tekivad. Näiteks tulles tagasi Feinstein et al. (2002) uurimuse juurde, millest selgus, et sõjaväeüksusega liikunud sõjareporteritel tekkisid tugevad tunded oma allikate suhtes (sõpruse, vennaskonna tunne), võib järeldada, et ajakirjanikud käitusid Sandersi (2003) kirjeldatud põhimõtete järgi: ajakirjanikud pidid olema empaatilised, kuulama oma allikaid tähelepanelikult ning tegutsesid nii, et nende töö ei teeks allikatele liiga.

2. UURIMISPROBLEEM JA UURIMISKÜSIMUSED

Eesti ajakirjanikud on varemgi sõda kajastanud. Samuti on nad kajastanud ka rahvusvahelisi konflikte, kriise (nt massirahutused, revolutsioon). Siiski pole tehtud ühtegi uurimistööd, mis kajastaks nende kogemusi ning vastaks küsimusele, mis ettevalmistusega meie ajakirjanikud sõjatsooni lähevad. Teemaatilisel kõige lähedasem uurimistöö on Katariina Krjutškova (2009) bakalaureusetöö pronksiöö kajastamise mõjust Eesti ajakirjanikele. Minu tööga sarnaneb see selle poolest, et räägib, kuidas pidid tavalised ajakirjanikud hakkama tööle ebatavalistes tingimustes (minu töös sõda, Krjutškova töös rahutused).

Ukraina puhul võib väita, et 24. veebruaril 2022. aastal muutusid kõik ajakirjanikud, kes riigist ei põgenenud, üleöö sõjareporteriteks. Tingliku rahu tingimustes töötama harjunud ajakirjanikud pidid jätkama oma tööd sõjatingimustes. Eesti kaitseministeeriumi (2023) hinnangul on Venemaal piisavalt jõudu, et rünnata Eestit ning Venemaa oht on Balti riikidele eksistentsiaalne. Sellele hinnangule tuginedes väidan, et Eesti meediamajadel ning ka ajakirjanike väljaõppega tegelevatele asutustele on vaja kindlat teadmist, mida sõjareporteritöö endast kujutab ning milliseid oskuseid, teadmisi ja varustust on vaja, et seda teha. Selline teadmine aitab ennetada olukorda, kus ajakirjanikud pole absoluutselt valmis jätkama oma tööd sõjaoludes või ka muu kriisi tingimustes (nt massirahutused, terrorirünnakud, loodusõnnetused, tuumaõnnetus). Kuigi iga kriis pole sõda, on sõda kõige intensiivsem ja erksam näide kriisist – ajakirjanik, kes on kajastanud sõda, tõenäoliselt saab hakkama ka muu kriisi kajastamisega.

Akadeemilist väljaõpet ajakirjanduse erialal pakuvad praegu kaks õppeasutust: Tartu Ülikool ja Tallinna Ülikool. Kumbki neist ei õpeta tulevasi ajakirjanikke, kuidas sõja tingimustes tööd teha. Suuremates Euroopa riikidest saab aga õppida sõjareporterid ning suured toimetused õpetavad sõjareportereid omal kulul, st tellides erinevaid koolitusi. Tulenevalt Venemaa agressiooni ohule Balti riikides (Eesti kaitseministeerium, 2023), võiksid tulevased ajakirjanikud (ja tegelikult ka kommunikatsioonijuhid, kellest mõned lähevad tööle jõustruktuuridesse) ikkagi saada fundamentaalseid teadmisi sõjaoludes töötamise kohta.

Minu töö eesmärk on uurida, mida me saaks õppida Ukrainas ja teistes sõjatsoonides käinud Eesti ajakirjanike kogemustest selleks, et saaks potentsiaalselt kasutada õppes, nt Signe Ivaski arendatavas *Ajakirjanikud ja vastupidavus* kursusel. Need andmed aitavad nii haridusasutustel kui ka meediamajadel kaardistada, millised vajadused on ajakirjanikul, kes potentsiaalselt asub tööle sõjapiirkonnas. Samuti väidan, et tööst saadud teadmisi saab kasutada mitte ainult sõjareporterite väljaõppes. Need tulevad kasuks igale ajakirjanikule, olenemata sellest, mis tingimustes ta töötab.

Uurimisküsimused:

1. Kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud sõjatsooni minekuks?
2. Kuidas lahendavad ajakirjanikud sõja kajastamisel ette tulnud tavatuid olukordi?

3. Millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ja toimetuse tuge?

3. MEETOD JA VALIM

Magistritöö eesmärgiga sobivad kõige paremini kvalitatiivsed uurimismeetodid, kuna eesmärk on süvitsi analüüsida mustreid, kogemusi ja olukordi. Õunapuu (2014: 62) järgi võib kvalitatiivse uurimistöö funktsiooni rakendada neljal tasandil: indiviid, sotsiaalsed nähtused, materiaalse kultuuripärandi nähtused ning transpersonaalse ja transtsedentaalse sfääri nähtused. Kuna minu töö käsitleb eelkõige sõjareporterite kogemusi ning nende õppetunde, siis põhiline tasand on indiviidi tasand. Paljud nendest kogemustest on aga seotud suuremate sotsiaalsete nähtustega (nt sõjareporterite kogukond, toimetuse ja reporteri suhtlus, toimetuse tugi), siis rakendan kvalitatiivseid meetodeid nii indiviidi kui ka sotsiaalsete nähtuste tasanditele.

Lõputöö viimistlemise faasis kasutasin tekstiroboti teksti toimetamiseks ja tagasiside saamiseks (OpenAI, 2024). Sisestasin tekstirobotisse näiteks oma kokkuvõtte peatüki, et saada sellele tagasisidet ja hinnangut ingliskeelsele versioonile. Kinnitan, et kasutasin tekstiroboti ainult valmis teksti töötlemiseks; ükski tekstiroboti loodud teksti ma töös kasutanud pole.

3.1. Valim

Kuna uurimisprobleemist lähtuvalt oli vaja uurida just spetsiifilist rühma (Ukraina sõda kajastanud ajakirjanikke), siis kasutasin magistritöös sihipärast valimit. Töö tulemusi võib rakendada erinevate sõdade kajastamise kogemustele, kuna Ukraina oli valitud sellepärast, et teema valiku hetkel oli see kõige uuem sõda, mida Eesti ajakirjanikud on kajastanud. Sihipärane valim võimaldab uurijal valida sõltuvalt uurimiseesmärgist ideaalsed või tüüpilised uuritavad (Rämmer, 2014). Kuigi nüüdseks mitmed Eesti ajakirjanikud on käinud Ukrainas, on neid siiski väga vähe ning valikuvõimalused olid piiratud. Babbie (2010)

kirjeldas, et väga väikeste ja spetsiifiliste kogukondade või populatsioonide puhul on võimatu uurida kõiki kogukonnaliikmeid või populatsiooni esindajaid; küll aga on võimalik saavutada uurimiseesmärki, kui uurida enamikku kogukonnast või populatsioonist – valimisse peaksid kuuluma võimalikud paljud selle esindajad.

Magistritöö plaanis oli viia läbi intervjuud vähemalt kümne Ukraina 2022. aastal alanud täiemahulist sõda kajastanud ajakirjanikuga, esialgses valimis oli 12 ajakirjanikku. Üks neist keeldus intervjuust, kaks ei vastanud korduvatele pöördumistele ja palvetele. Kokku osales uurimistöös seega üheksa ajakirjanikku. Valimisse jäid üksneist need ajakirjanikud, kes käisid Ukrainas täiemahulise sõja alguses, kokku oli suurimates Eesti meediamajades selliseid 20.

Tegu on tundliku teemaga. Samuti jagasid intervjuueeritavad minuga kogemusi ja tundeid, mis puudutavad nii toimetusi kui ka teisi ajakirjanikke, mida omakorda ei jaganud toimetuste või teiste ajakirjanikega. Sellepärast lubasin osalejatele konfidentsiaalsust. Babbie (2010) kirjeldusest väikese populatsiooni uurimisest ilmneb, et selliste populatsioonide esindajad on nähtavad ning neid tuntakse. Kuna Eesti on väike riik, siis ka sotsiaal-demograafiliste tunnuste põhjal võib igat ajakirjanikku minu valimist tuvastada. Selle tõttu ei too ma eraldi välja nende nimesid ega seo nende tsitaate meediamajade, väljaannetega või nende sotsiaal-demograafiliste tunnustega. Toon üldistatult ja ülevaatlikult, milliste tunnustega ajakirjanikud uurimistöös osalesid. Magistritöös kasutan koodnimesid A1-A9, et eristada ajakirjanike tsitaate ja kogemuste kirjeldusi.

Valimis on ajakirjanikud kõikidest Eesti meediamajadest, nende ajakirjanduslik kogemus on ajavahemikus 5–20 aastat. Ma ei erista neid kaasnevate meediumi järgi, kuna ka selle kaudu võib neid lihtsalt ära tuvastada. Ajakirjanikud kuuluvad valimisse, kuna nende sotsiaal-demograafiliste tunnuste põhjal võib igat ajakirjanikku minu valimist tuvastada. Selle tõttu ei too ma eraldi välja nende nime ega seo nende tsitaate meediamajade, väljaannetega või nende sotsiaal-demograafiliste tunnustega. Toon üldistatult ja ülevaatlikult, milliste tunnustega ajakirjanikud uurimistöös osalesid. Magistritöös kasutan koodnimesid A1-A9, et eristada ajakirjanike tsitaate ja kogemuste kirjeldusi.

Ajakirjanike keskmine vanus jääb vahemikku 35–40. Valimisse kuuluvad nii mehed kui ka naised, kuigi naistest osakaal on väga väike. See tuleneb asjaolust, et Eesti naisajakirjanikest väga vähesed on käinud Ukrainas 2022. aastal alanud sõda kajastamas. Enamik valimisse

kuuluvaid ajakirjanikke on enne käinud kajastamas muid sõdu, lisaks konflikte ja kriise, agaõne ajakirjaniku jaoks oli Ukraina aga esimene sõja kajastamise kogemus. Osal ajakirjanikest on sõjaline väljaõpe. Valimit ei saa väga palju detailsemalt kirjeldada selleks, et säiliks konfidentsiaalsus.

3.2. Andmekogumismeetod

Andmekogumismeetodina kasutasin magistritöös poolstruktureeritud intervjuud. Struktuur oli vajalik, et püsida teemas ning saada püstitatud uurimisküsimustele vastuseid, kuid kuulamis põhine lähenemine võimaldas olla küsimuste esitamisel ja sõnastamisel paindlik ning esitada täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Rangelt stuktureeritud intervjuu puhul oleks jäänud pool uurimismaterjalist saamata, kuna vahepeal tulid intervjueritavatele meelde uurimisteema seisukohalt olulised näited ja mõtted. Brennen (2021) rõhutas, et kvalitatiivse intervjuu (eriti meediauuringute puhul) keskmes on alati kuulamine, ning mõnikord alustavad uurijad intervjuud kõigepealt ühe sissejuhatava küsimusega ja siis küsivad lisaküsimusi lähtuvalt intervjueritava vastusest ning eelmistest intervjuudest saadud materjalist. Märkasin seda ka enda intervjuerimise strateegias: mida rohkem intervjuusid ma tegin, seda rohkem olin kursis teema nüanssidega ning seda täpsemaid ja detailsemaid küsimusi oskasin küsida. Sellest võib järeldada, et intervjuude kvaliteet oli natuke erinev – viimased intervjuud õnnestusid minu hinnangul paremini kui esimesed. Samas viisin end teemadega kurssi juba enne esimest intervjuud ja enne valimi moodustamist – vaatasin ajakirjanike Ukrainas tehtud lugusid ning lugesin nende töö kohta avalikest allikatest. Usun, et ettevalmistus aitas mul olla parem intervjuerija, liikuda kaasa intervjueritavate mõttega, esitada täpsemaid küsimusi ja minna jutuga süvitsi.

Intervjuu alguses selgitasin intervjueritavatele uurimistöö eesmärgi, meetodi ning küsisin nõusoleku andmete kasutamiseks nii magistritöös kui ka potentsiaalselt teadustöös. Seejärel küsisin intervjueritavate tausta kohta, mind huvitasid järgmised tunnused: haridus, vanus, ajakirjanduslik staaž, ametinimetus ja töö iseloomu kirjeldus.

Magistritöö intervjuukava koosnes neljast plokist: ettevalmistus sõjareporterite tööks ja komanderinguks, kogemused kriisi ja sõja kajastamisel, kontakt toimetusega ja teiste sõjareporteritega ja kokkuvõtlik plokk. Ettevalmistuse puhul huvitas mind nii see, kuidas ajakirjanikud rindele minekuks valmistuvad kui ka see, kuidas nad ise oma ettevalmistust hindavad. Lisaks tahtsin teada, mis rolli mängib toimetus nende ettevalmistuses. Selle ploki puhul oli lihtne püsida intervjuu kavas, sest vastused olid enamjaolt sarnased. Kogemuste plokk oli aga keerulisem ning vajab aktiivset ja tähelepaneliku kuulamist, kuna need olid kõigil väga erinevad ja mõnikord ei tulnud intervjuueeritavatele kohe meelde mõni konkreetne kogemus, millest nad tahtsid rääkida. Olen sellega arvestanud, mistõttu juba intervjuu kava koostades panin sinna plokki enim küsimusi, mis on üsna sarnased. Ei saa eeldada, et kõik inimesed saavad ühest küsimusest ühtemoodi aru (Brennen, 2021); seda meeles pidades olin alati valmis intervjuueeritavatele põhjendama ja selgitama, mida ma teada tahan ning mõnikord tuli küsimusi intervjuu käigus ümber sõnastama. Kolmanda ploki küsimustega oli olukord sarnane ning mõnikord tulid intervjuueeritavatele meelde asjad, millest nad oleks tahtnud rääkida hoopis teise ploki küsimustele vastuseks. Kokkuvõtlikus plokis tuli kasutada individuaalset lähenemist, kuna palusin ajakirjanikel analüüsida enda kogemusi ja tuua välja õppetunde, mida nad nendest kogemustest said. Küsisin intervjuueeritavalt ka seda, millistest oskustest või tugi mehhanismidest nad tundsid kirjeldatud olukordadest puudust. Lähtudes nendest individuaalsetest kogemustest, palusin ajakirjanikel arutada, mida tuleks nende arvates kindlasti õpetada neile, kes sarnast tööd tegema asuvad ning kas seda üldse on võimalik rahu tingimustes inimestele õpetada.

3.3. Andmeanalüüsimetod

Magistritöös kasutasin intervjuude abil kogutud andmete analüüsimiseks kvalitatiivset sisuanalüüsi, st koostasin koodipuud ning analüüsisin andmeid loodud kategooriate ehk koodide abil. See meetod võimaldas tuvastada mustreid, sarnasusi ja erinevusi intervjueeritavate mõtetes ja kogemustes, kuid pöörata selle juures tähelepanu ka harva esindatud nähtustele või seisukohtadele (Kalmus, Masso, Linno, 2015).

Laherand (2010: 288) kirjeldas, et kvalitatiivse sisuanalüüsi üks peamistest raskustes on variatiivsus: saab luua lõpmatu arvu kategooriaid ning jääda lõpmatult neid omavahel võrdlema. Ka Kalmus jt (2015) tõid välja, et selle meetodi puhul on uurijal andmeid analüüsidel suur valikuvabadus ning see võib olla nii eelis kui puudus. Ühelt poolt, on võimalik analüüsida mitmekesiseid kogemusi, mustreid ja mõtteid ning teiselt poolt, annab see uurijale võimalust suhtuda materjalisse väga valikuliselt ja otsida tõestust enda hüpoteesidele (Kalmus, Masso, Linno, 2015).

Kasutasin magistritöös avatud kodeerimist: esmalt vaatasin, mis ühikud vastavad minu uurimisküsimustele ning seejärel vaatasin, mis on jäänud tähelepanuta ning kuidas seda kasutada uurimisteema kontekstis (Lepik ja Strömpl, 2014). Lisaks enda püstitatud uurimisküsimustele pöörasin tähelepanu ka sellele, mida uurimuses osalenud isikud pidasid oluliseks selle teemaga seoses rääkida (Kalmus jt, 2015).

Kodeerisin intervjueeritavate kogemusi sarnase loogikaga, nagu koostasin intervjuukava küsimuste plokid. Põhikategooriad olid: ettevalmistus, kogemused, suhe toimetuse ja teiste ajakirjanikega ning peamised õppetunnid ja vajadused. Ettevalmistuse kategooria hõlmas seda, kuidas intervjueeritavad valmistasid sõjatsooni minekuks, sh väljaõppe või haridus, komanderingu planeerimine, logistika ja ajakirjandusliku sisu loomise plaanid. Kogemuste kategooria jaotasin omakorda järgmiselt: tugevaid emotsioone tekitanud kogemused, kutse-eeetikaga seotud kogemused. Viimase kategooria puhul jaotasin õppetunde ja vajadusi järgmiselt: hoiakud väljaõppe suhtes, ohutusalsed teadmised, vaimse tervise hoidmine, psühholoogiline ettevalmistus ja suhtlus, enda väärtustamine.

3.4. Meetodikriitika ja uurimistöö piirangud

Kvalitatiivsete uurimismeetodite kasutamine aitab ühelt poolt vaadata uuritavat nähtust sügavalt ja põhjalikult (Aspers jt, 2019), kuid sellel on ka teatud piirangud. Selles alapeatükis räägin valitud meetodi ja valimi negatiivsetest külgedest ja uurimistöö võimalikest piirangutest. Richards jt (1987) töös kritiseeritakse, et kvalitatiivse lähenemise puhul on keerukas säilitada sidusust, temaatiliselt eraldada detaile ja erinevaid nüansse. Õunapuu (2014) on välja toonud, et uurija võib kvalitatiivseid uurimismeetodeid kasutades olla liiga subjektiivne tulemuste tõlgendamisel ning seda tuleks vältida. Laherand (2010: 288) on leidnud, et variatiivsus, mis kaasneb kvalitatiivse andmeanalüüsiga, võimaldab uurijal luua lõputult arvu kategooriaid ning lõputult neid võrrelda. Magistritöö tegemisel tundsin seda eriti teravalt, sest kõik intervjuudest saadud materjal tundus mulle väga põnev ning ma pidin katsetama erinevaid strateegiaid materjali süstematiseerimiseks.

Sihipärane valim sobis kõige paremini minu teema uurimiseks, kuid üheksast ajakirjanikust koosnev valim ei võimalda teha suuri üldistusi. Babbie (2010) aga toob välja, et väikeste kogukonna uurimiseks ongi võimatu saada valimisse kõik kogukonnaliikmed, kuid uurimiseesmärki on võimalik saavutada, kui valimis on suurim osa sellest kogukonnast või on kõige silmapaistvamad kogukonna esindajad. Olen saanud valimisse märkimisväärse osa 2022. aastal alanud Ukraina sõda kajastanud ajakirjanikke ning nende kogemused pakuvad siiski väärtuslikku sisendi edasisteks uuringuteks sel teemal.

Intervjuud viisin läbi Zoom keskkonnas, kuna see säästis oluliselt nii minu kui ka intervjuueeritavate aega. Paljud intervjuueeritavad olid intervjuu ajal tegelikult Ukrainas ning rääkisid minuga hotellitoast. See on ühtlasi nii selle töö tugevus kui ka puudujääk: ühelt poolt, Ukrainas olevad ajakirjanikud mäletavad tõenäoliselt erksamini olulisi kogemusi, teiselt poolt aga on võimalik, et nendel ei olnud piisavalt aega nende kogemuste üle reflekteerimiseks. Tulemuste põhjal võib järeldada, et ajakirjanikud, kes viibisid intervjuu hetkel Ukrainas, kirjeldasid värvikamalt ja täpsemalt enda sõja kajastamise kogemusi, kuid neil oli raskem vastata küsimustele, mis eeldasid nende kogemuste üle reflekteerimist. Nendel ajakirjanikel, kes olid intervjuu ajal Eestis, oli raskem meenutada detailselt konkreetseid kogemusi, kuid nad andsid pikemaid ja põhjalikumaid vastuseid kokkuvõtte ploki küsimustele.

Intervjuukava oli testimata, mis võib tähendada, et esimesed intervjuud õnnestusid vähem kui järgnevad. Nagu mainisin, mida rohkem intervjuusid ma tegin, seda rohkem olin kursis teema nüanssidega ning seda täpsemaid ja detailsemaid küsimusi oskasin küsida. Samas ei tohiks olla kvaliteedis väga drastilisi erinevusi, kuna valmistusin intervjuudeks põhjalikult ette.

Eeltoodust lähtuvalt arvan, et mul oli võimalik valitud meetoditega saavutada uurimiseesmärki. Uurimistööl on mitmeid piiranguid: see ei saa anda ammendavat ülevaadet või kaardistust Eesti sõjareporterite kohta väikse valimi tõttu ning ei saa konfidentsiaalsuse tõttu järelustes välja tuua erinevusi Eesti toimetuste vahel. Kuigi suurem osa ajakirjanikke oli valmis intervjuud andma konfidentsiaalsuseta, leidis neidki, kes pigem soovisid konfidentsiaalsust mõne teema kohta arvamust avaldades. Lõpuks läks aga nii, et kõiki kättesaadud näiteid ma välja tuua ei saa, sest kuigi info on antud konfidentsiaalselt, oleks ajakirjanik automaatselt tuvastatav. Niisiis jäid mitmed juhtumid mulle kui uurijale lihtsalt teadmiseks.

Kui korrata uurimust, soovitan lisada valimisse rohkem ajakirjanikke ning intervjuerida ka toimetuste juhte, et saada objektiivset ja mitmekesisemat pilti toimetuste kasutatavatest praktikatest. Väärtuslik oleks ka põhjalikum võrdlus Eesti ja välismaa praktikate vahel.

4. TULEMUSED

Selles peatükis teen kokkuvõtte peamistest uurimistöö tulemustest. Annan vastuseid uurimisküsimustele:

1. Kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud ette sõjatsiooni minekuks?
2. Kuidas lahendavad ajakirjanikud sõja kajastamisel ette tulnud tavatuid olukordi?
3. Millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ja toimetuse tuge ning millest tunnevad puudust?

4.1. Kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud ette sõjatsiooni minekuks?

Selles peatükis kirjeldan, milline on Ukrainas käinud Eesti ajakirjanike ettevalmistus üldiselt sõjareporterite tööks ja konkreetseteks lähetusteks. Peatüki lõpus kirjeldan ka kogemusi, mida ajakirjanikud on saanud teiste sõdade ja kriiside kajastamisest. See on vajalik selleks, et võrrelda, kas Ukraina sõda on muutnud ajakirjanike ja toimetuste varasemaid kasutusel olnud praktikaid.

Vaid üks valimis olevates ajakirjanikest on saanud välismaal ülikoolis väljaõppe, mis keskendus kriisi- ja sõjaolukordade kajastamisele. Temagi märgib, et õpe oli väga teoreetiline ning reaalses töös see teda väga ei aidanud. Brandoni (2002) järgi peaks ajakirjandusõppes ilmtingimata olema praktiline komponent ning ainuüksi teooria ei saa valmistada inimesi selleks tööks ette. Ühtlasi oli ka vaid ühel ajakirjanikul erialane haridus (õppinud ajakirjandust ülikoolis). Ajakirjanike arusaam vajalikust ettevalmistusest on ka üsna erinev: mõni arvab, et piisab vaid kokkulepetest allikatega ja logistika planeerimisest, mõni mängib peas läbi ka ohtlikke või keeruliseid olukordi, mis võivad ette tulla.

Märkimisväärne on, et peaaegu kõik intervjueeritavad tõid välja erinevusi ja arenguid esimese ja järgnevate komanderingute vahel just ettevalmistuse seisukohalt. Mängis rolli nii isiklik kogemus kui ka kogemuste vahetamine teiste Eesti ajakirjanikega – võib öelda, et nad õppisid kõik koos, kuidas tegelikult minekuks ette valmistuda. Peale ajakirjanduse alast väljaõpet tõid intervjueeritavad välja ka sõjalist ja meditsiinilist väljaõpet, mida peeti tihti

olulisemaks kui erialast väljaõpet. Tegelikult aga nii sõjaline kui meditsiiniline väljaõpe oli vaid paaril ajakirjanikul. Ülejäänutest tundis enamik ajakirjanikke sellest puudust.

Erinevused ajakirjanike ettevalmistuses võiksid tulla tööstaaži ja kogemuse erinevusest ning ka sellest, et nad käisid Ukrainas erinevatel aegadel ning erinevates piirkondades. Kõik intervjuueeritavad ei käinud otseselt rindejoone lähedal, mistõttu nad ei tundnud vajadust samasuguse ettevalmistuse järele nagu võiks nende arvates olla rindele suunduval reporteril. Samas tuleb rõhutada, et Ukrainas käib sõda ning sõjaoludes olevas riigis pole piirkonda, mis poleks absoluutselt sõjast puudutatud: tsiviilisikud on rünnakute tagajärjel hukkunud nii Donetskis, Luhanski ja Avdijivka piirkondades kui ka Kiievis, Lvivis ja Odessas.

Oluline on mainida, et mõne ajakirjaniku jaoks ei olnud võimalik sõjatsooni minekuks ette valmistuda, kuna nad olid juba Ukrainas siis, kui täiemahuline invasioon algas. Ajakirjanikud pidid pikendama lähetuskorralduse ning muretsema endale turvavarustuse, mida tehti Eesti saatkonna abiga. Ühel ajakirjanikul, kes sellises olukorras juhtus olema, puudus tol hetkel ohutunne. Samas oli kahe ajakirjaniku reaktsioon täiesti erinev:

Esimene asi, mis ma tegin, kui sain aru, et sõda algas – ma läksin õue reportaaži tegema. Ma olin ju siin tööl ning tööd oli vaja teha. (A4)

Ma arvan, et see on midagi, mis jääb elu lõpuni meelde. Ma ei saa öelda, et ma oleksin olnud valmis selleks. Ma ei olnud selleks kindlasti valmis. (A8)

Selline sündmuskäik tähendas, et need ajakirjanikud sattusid väga keerulisesse olukorda. Üleöö sai tavalisest ajakirjanikust sõjareporter – mõned ajakirjanikud pidid hakkama tööle ettevalmistuseta. Väga vähe aega oli ka toimetusega arutlemiseks, kuna tol hetkel oli avalikkusel suur vajadus informatsiooni järgi, mis tähendab ka suuremat vajadust ajakirjandusliku sisu järgi. Noore ajakirjanikuna ei tajunud A4 algul, kui ohtlikku olukorda on ta sattunud. A8, kogenum ajakirjanik, teadvustas seda väga hästi. Norwood, Walsh ja Oweni (2003) järgi võtavad noored ajakirjanikud oma vanematest kolleegidest rohkem riske ning nende ohutaju on ebarealistlik ning see võib olla A4 käitumise põhjus.

Pea kõik ajakirjanikud rääkisid ohu hindamisest. Oskus õigesti hinnata ohtu lisab neile turvatunnet ning vähendab hirmu, aga see tuleb väidetavalt vaid kogemusega. Sellist kindlust, mis tuleb tihti mingisugustest teadmistest või varasematest kogemustest, seostasid

ajakirjanikud ka sõjaväelase väljaõppega. Enamik hindas, et sõjaväelane väljaõpe pole ilmtingimata kohustuslik rindele minekuks, ent üsna vajalik.

See ikkagi aitab päris palju, kui sa tead, mis suunas see rakett lendab, kui kaugel ta on ja kuhu kukkuda võib. Ma arvan, et igal ajakirjanikul, kes sinna läheb, võiksid sellised sõja-alased baasteadmised olla. (A9)

Üks ajakirjanik oli Eesti korrespondentide ettevalmistuse suhtes ülimalt kriitiline. Olles ise läbinud mitmeid meditsiini- ja ohutuselaseid koolitusi, heidab ta toimetustele ette, et nad ei paku korrespondentidele piisavalt ettevalmistust. Ta märgib, et rindele minekuks oleks vajalik vähemalt kolmepäevane väljaõpe, mis koosneks nii meditsiini kui ka sõjaväelastest koolitustest. A1 ütleb, et ta on andnud nõu ka teistele ajakirjanikele selles osas, kuid Eesti toimetustel on veel pikk maa minna välismaa praktikateni. A1 on töötanud enda jaoks välja teatud strateegiaid, mis käsitlevad nii käitumist kriisi- ja ohuolukordades, varustust kui ka logistikat.

Ma olen mingisuguseid kogemusi läbi teinud, ma ei pea hakkama mõtlema, oot, mis, kuhu ma nüüd käe panen, kust ma mingi sideme võtan, minul on need asjad kõik tuhat korda läbi harjutatud ja ma olen selles enesekindel. (A1)

Kaasa võetav turvalisuse tagamiseks mõeldud varustus on kõikidel ajakirjanikel suuresti samasugune: kiiver ja kuulivest. Mõned ei soovinud sedagi kaasa võtta. Vaid mõned mainisid esmaabikomplekti. Ühel ajakirjanikul oli varustus, mis sarnaneb sellega, mida sõdurid tegelikult rindel kasutavad.

Tundlik teema ajakirjanike jaoks oli elukindlustus. Oli toimetusi, kes tegelikult saatsid reportereid Ukrainasse kindlustuseta. Ajakirjanike sõnul valetas toimetuse juht neile selle kohta hiljem kui ajakirjanik Ukrainast naasis. Intervjuudest tuli välja, et ajakirjanikud tihti ei oskagi kindlustuse peale mõelda või seda otsida ning alles kogemusi omavahel vahetades oskasid mõned ajakirjanikud toimetuselt õiget elukindlustust küsida. Üks ajakirjanik nentis, et tema polnud nõus minema Ukrainasse ilma kindlustuseta ning pidi seda ülemuselt lausa „välja nõudma“.

Ma läksin ja küsisin otse ülemuselt, räägime nüüd, mis saab, kui ma seal surma saan? Ta ütles, et mis sa nüüd ja teema oli lõppenud. Ma keeldusin minemast. Teist korda me rääkisime ikkagi sellest ja alles siis ma läksin Ukrainasse. (A5)

Kindlustus oli eriti oluline nendele ajakirjanikele, kel on Eestis pere. Mõne ajakirjaniku jaoks polnud see üldse oluline. Üks ajakirjanik oli eriti kriitiline. Tema sõnul peab toimetus kindlustama inimesi samamoodi nagu kaitseväelasi ning selle töö ohtlikkus võiks kajastuda ka ajakirjaniku lähetustasu numbris.

Kui kaitseväelane läheb missioonile, ta saab konfliktipiirkonna eest lisatasu. Ta saab veel lisatasu vastavalt oma ametikohale kui ohtlikku tööd teeb, Eestis see kõik puudub. Ajakirjanikud saavad samasugust lähetustasu, mis nad saavad Eurovisiooni pildistades, kui nad on Ukrainas raketitule all. (A1)

A1 toob välja, et selline suhtumine lähetuskorraldusse näitab, kui väärtuslik on toimetuse jaoks ajakirjaniku elu ning see on tema sõnul piinlik. Samas tunnistab ka tema, et olukord on paremaks läinud. Võrreldes hiljutiste kogemustega Ukraina sõja kajastamisel, paistab, et eelnevate konfliktide puhul oli toimetuse ettevalmistus mitu korda hullem. See tuleb välja nii ajakirjanike enda hinnangutes kui ka nende kogemuste kirjeldustest. Näiteks räägib üks pika kogemusega ajakirjanik Gruusia sõja kajastamisest:

Sõda hakkas pihta, siis ma nagu küsisin, et ega te ei taha mulle ka nagu saata siia äkki mingisugust kuulivesti või midagi. Siis mulle saadeti Eestist sinist värvi T-särk ja öeldi, et see nagu Euroopa Liidu värv, et äkki nad näevad, et sa oled eurooplane, siis sinu pihta ei tulistata. Midagi nii absurdset olen elus harva kuulnud. (A9)

Üks teine ajakirjanik märgib, et enne Ukraina sõda ei olnud toimetusel enda turvavarustust. Sõja kajastamiseks laenutati seda mõnikord mujalt, kuid see oli lähetusse suunduva ajakirjaniku enda muretseda. Mõnikord tulid appi kolleegid, kas samast või teisest meediamajast. Näiteks räägib ajakirjanik oma esimesest komandeeringust Ukrainasse:

Meie hea kolleeg ja sõber lihtsalt kui me olime juba peaaegu teel lennujaama ütles, et kuulge, äkki on teil kiivrit ja kuuliveste vaja. Ja ta helistas Kaitseliidu pressiesindajale, küsis, kas saab poistele midagi sebida kohe. (A2)

Eesti ajakirjanikud kasutavad vähe fikserite (inimene, kes raha eest töötab ajakirjaniku kohalikku assistendina) abi. Osalt on selle põhjuseks toimetuse eelarve, teisalt rohkem kogunud ajakirjanikel puudub sellest lihtsalt vajadus. Paar ajakirjanikku on siiski fikserit kasutanud. Põhjendused on mõlemal juhul sarnased: kindlustunne, aja säästmine ja ka mugavus. Kindlustunde annab see, et fikser tajub ajakirjanikust paremini kohalikke olusid (kus saab kütust, sööki, milliste inimestega võiks loo teha) ning oskab aidata ka komandeeringu planeerimisel lähtuvalt ajakirjaniku eesmärgist.

See on lihtsalt minu töö metoodika, et mulle ei meeldi niimoodi niisama jahil käia. Ma eelistan töötada süstematiseeritult, et mul oleksid kindlad kokkulepped ja plaanid.
(A5)

Ühel ajakirjanikul (A1) on välja töötatud kindel logistiline süsteem: ta kaardistab enne olulisi kohti ja institutsioone, millest võib komandeeringus kasu olla. Tal on välja kirjutatud olulised kontaktid (nt kohalik politseijaoskond, Eesti saatkond Ukrainas) ning teab enda sõnul täpselt, mis olukorras läheb vaja ühe või teise inimese või institutsiooni abi. Samuti hoiab ta end kursis kohalike uudistega ja hindab pidevalt piirkonnas ohtu ümber piirkonnas. Näiteks, kui kuskil lähedal teatakse mõne ajakirjaniku surmast, A1 analüüsib, kuidas ise sellist surma vältida ning kas ajakirjanik on teinud midagi valesti, kas oli ta liiga lähedal rindejoonele või näiteks kas tal puudus vajalik varustus. Rohkem sellist põhjalikku analüüsimist ja kaardistamist ajakirjanikud enda ja ka toimetuste puhul ei märganud.

Põhimõtteliselt see Ukraina sõda näitaski, et mitte ainult meil, vaid ka üldse meedias ei ole nagu kindlat arusaama, kuidas valmistada inimesi sellisteks lähetusteks ette.
(A2)

See A2 lause võtab väga hästi kokku kõiki neid eelnevalt kirjeldatud minevikukogemusi. Järgmistes lõikudes annan kokkuvõtte sellest peatükist. Positiivne on see, et Ukraina sõda pani nii ajakirjanikke kui ka toimetuste juhte mõtlema, kuidas paremini sõja kajastamiseks ette valmistuda. Näiteks, A2 toimetus soetas selleks enda varustust ning korraldas hiljem ka oma toimetuses meditsiinikoolituse, A9 toimetus samuti osales esmaabi koolitustel ning A1 kogus endale ise professionaalset varustust, mille toimetus kinni maksis. Ajakirjanike hinnangul said nad 2022. aastal alanud Ukraina sõja kajastamisel paremat ettevalmistust kui varasemate sõdade kajastamisel. Kuigi ka Ukraina sõja alguses oli toimetuse roll ettevalmistuses üsna kesine (näiteks, alguses A2-le muretses kaitsevarustust mitte toimetus,

vaid isiklik tutvav) ning ajakirjanikud pidid rohkem ise panustama, siis ajapikku muutus toimetuse roll ettevalmistuses olulisemaks. Oluline probleem, mis sellest peatükist välja tuli, on ajakirjanike elu kindlustamine, selle kättesaadavus ja toimetusepoolne tugi kindlustuse soetamisel. Elukindlustus oli väga oluline nendele ajakirjanikele, kel on perekond. Ometigi on selline spetsiifiline elukindlustus, mis katab sõjatsooniga seotud riske, ajakirjanike sõnul kallis ning toimetused on väidetavalt (kas teadlikult või mitte) valetanud ajakirjanikele kindlustuse kohta. Probleem pole Eesti ajakirjandusmaastiku spetsiifiline, sest sarnased järeldused tulid välja ka Fröhlich (2018) uurimusest: kindlustus on toimetuste jaoks tihtipeale liiga kallis ning sellest kas loobutakse, või võetakse tööle vabakutseline sõjareporter, kes katab elukindlustust omarahast, nagu juhtus A1-ga. Ettevalmistuse all mõtlevad ajakirjanikud eelkõige logistika korraldamist, varustuste sooritamist ja sõjaväe- ning meditsiinilaseid koolitusi. Kuigi vähestel oli otsene sõjaline ja meditsiiniline koolitus, peeti seda sõja kajastamisel oluliseks ning mõned ajakirjanikud tundsid sellest puudust. Pea kõik ajakirjanikud tõid välja, et neil puudub erialane haridus, kuid sellest tundsid nad vähem puudust kui näiteks sõjaväelisest väljaõppest.

Suuresti õppisid ajakirjanikud ettevalmistuse kohta kogemuste vahetamise kaudu: nt näitas A2 tuttava ajakirjaniku kogemus, et sõja kajastamiseks on vajalik kaitsevarustus (kiiver ja kuulivest) ning A2 meeskond võttis seda praktikat tema soovitusel kasutusele. Samuti korraldasid sõja kajastamas käinud ajakirjanikud hiljem oma toimetustele koolitusi, kuidas teha tööd sõjaoludes ning kuidas osutada esmaabi. Taoline “kogukondlik” või sotsiaalne teadmiste ja oskuste omandamine viitab Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooriale, mis selgitab, kuidas inimesed võivad õppida teiste kogemustest ning omandada vajalikke oskusi näiteks teiste käitumist vaadeldes ja analüüsid. Järgmises peatükis räägin lähemalt sellest, milliseid tavatuid olukordi tuli sõjareporteritel ning toimetustel lahendada ning kuidas Eesti sõjareporteritest sai Ukrainas omamoodi kogukond.

4.2. Kuidas lahendavad ajakirjanikud ja toimetused sõja kajastamisel ette tulnud tavatuid olukordi?

Selles peatükis toon välja peamisi olukordi, mida ajakirjanikud pidasid tavatuks ning mis jäid neile enim meelde ja kuidas nad neid olukordi lahendanud. Uurisin ajakirjanikelt nii eluohtlike situatsioonide kohta, kui ka eetilisest või emotsionaalsest perspektiivist meeldejäävamate kogemuste kohta. Ma ei jaga neid teadlikult positiivseteks ja negatiivseteks kogemusteks, kuna intervjueeritavad ei suutnud tihti konkreetselt määrata, missuguseid emotsioone üks või teine olukord tekitas. Samuti kirjeldan selles peatükis suhtlust toimetuse ja ajakirjaniku vahel ning Eesti sõjareporterite omavahelist suhtlust. Nende suhtluste kirjeldamine aitab paremini aru saada ka hoiakutest ettevalmistuse suhtes ning kollektiivsest õppimisprotsessist.

Ajakirjanikud kogevad tööpõllul väga tugevaid emotsioone. Alustan just emotsioonidest, sest nende emotsioonide kirjeldamine annab konteksti ning aitab mõista, kuidas sõjareporterit töös ette tulevad olukorrad mõjutavad. Seejärel kirjeldan, kuidas neid tavatuid olukordi lahendatakse. Kõige rohkem mainitud emotsioon, mida ajakirjanikud keerulistes olukordades kogesid, oli hirm ja ärevus. Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et nad tunnevad enim hirmu enne lähetust. Samuti on mõned rääkinud, kuidas hirm ja ärevus tulevad nendega kaasa ka siis, kui nad on juba Ukrainast tagasi Eestisse naasnud. Paljud märkisid „paksu naha“ efekti: mida rohkem sa oled kogunud ohtlike olukordi, seda vähem sa mingisuguseid asju kardad. Ärevust ja hirmu tekitavad uudised piirkonnas haavata või surma saanud ajakirjanikest.

Aga tegelikult mina ikkagi kardan tohutult. Mul ei ole nagu häbi seda kindlasti öelda. Aga muidugi tohutult kardad, et mõtled ju kogu aeg, et kuradi ajakirjanikud on seal surma saanud, näed neid laipade pilte. Äkki võtab samamoodi ära? (A1)

Ta märkis, et tegelikult hirm ja ärevus taanduvad, kui ta jõuab tööpõllule kohale. Seda ei pidanud kuidagi lahendama, ent aitas teadmine, et need tunded lähevad üle. Sellega samastub ka A3, kes on mitu korda olnud ka eluohtlikes olukordades. Ta lisas veel, et väga oluline

mitte olla üksinda ning võimalusel minna lähetusse koos kolleegiga, kuna siis aitavad mõlemad kolleegid üksteise emotsioonidega toime tulla.

Hirm on siis, kui sa ei tea, mis toimuma hakkab. Hirm on olemas. Aga siis, kui see olukord hakkab peale – see on nagu adrenaliin, ma mõtlen hästi selgelt sellel momendil. Kuidagi läheb väga selgeks kohe, kuidagi oskad ja tead mida teha. (A3)

Ma ei hakanud eraldi kirjeldama, millist laadi ohtlike kogemustega on ajakirjanikud kokku puutunud, kuna valdavalt on nad väga sarnased. Erinev on ajakirjanike ohutaju nendes olukordades: kogenud ajakirjanike jutust tuleb nende arusaam ohust konkreetsemalt välja, nooremate ajakirjanike puhul on oht üsna abstraktne mõiste. Valdavalt on ohtlikud olukorrad nt sellised: Eesti reporter on olnud kohas, mida pommitatakse või kuhu lendas raket, või rindejoone lähedal, kus käib suurtükitali. Ühe ajakirjaniku pihta oli arusaamatuse tagajärjel suunatud tulirelv ning talle aitas olukorda lahendada kaasas olnud kolleeg. Rahulikult ja viisakalt sõduritega läbi rääkides õnnestus tal kuulist pääseda. Minu teada pole keegi Eesti ajakirjanikest saanud haavata ega surma.

Ajakirjanikud on rääkinud ka vaimsetest raskustest, mis kaasnevad sõja kajastamisega. Pea kõiki intervjueeritavaid ühendas see, et nende jaoks oli raske vaadata sõjas kannatada, haavata või surma saanud lapsi ja naisi. Seda märkisid pea kõik intervjueeritavad. Siiski ei toonud ükski intervjueeritav mingit konkreetset olukorda, kus need emotsioonid takistasid temal isiklikult töö tegemist.

Kui ma näen neid lapsi või siis seda hirmu naiste ja laste silmis, mida nad on näinud, see muidugi võtab emotsionaalseks, võtab silma märjaks. Aga ma teen oma tööd edasi. (A3)

Ajakirjanik märkis, et Eestis ta nende olukordade peale ei mõtle ning emotsioon ei mõjuta kuidagi tema töö kvaliteeti. Samas võib see tema arvates tulla jällegi tööstaaži jooksul kasvatatud paksu naha pärast. Enda kogemust ja oskust emotsioone juhtida võrdleb ta välismaa ajakirjaniku omaga. A3 on näinud noort välismaa ajakirjanikku, kel tekkisid vaimsed probleemid tööpõllul. Noor oli aastaid õppinud sõjareporteriks ning Ukraina oli tema esimene konfliktipiirkond. A3 arvates tegi too välismaa reporter ühe saatusliku vea: ta töötas üksinda.

Läks inimene katki. Ta nägi Butšas, kuidas need laibad vedelevad, koerad hakkavad neid sööma, linnud hakkavad neid sööma. See oli päris võigas. Tal lihtsalt üks konkreetne laip jäi kinni pähe, ta ei saanud maha. Tal tekkisid krambid. Nuttis öö läbi minu süles. (A3)

Mitme teise ajakirjanikku jutt kinnitab, et mitmekesi töötamine vähendab oluliselt vaimset koormust ning ka hirmu, mistõttu üritavad Eesti ajakirjanikud Ukrainas kokku hoida: üksteise kogemusest õpitakse, teadmisi ja kontakte jagatakse ning üksteisse suhtutakse nagu kolleegidesse. Konkurents ununeb. Samas mõnikord muutub kogemuste vahendamine kollektiivseks joomiseks – pea kõik meesajakirjanikud tõid välja, et kasutavad stressi ja pingete maandamiseks alkoholi ning tihti joovad Eesti ajakirjanikud Ukrainas koos. A9, A1 ja ka A6 rääkisid sellest, et stress ja mahasurutud negatiivsed emotsioonid tabavad ajakirjanikku hiljem, siis, kui ta on enda tööpõllult juba tagasi naasnud. Näiteks, üks ajakirjanik märgib, et teda ehmatasid lennuki hääled jm hääled, mis meenutavad nt sireeni. Feinstein jt (2002) uurimuses osalenud ajakirjanikud kirjeldasid sarnaseid olukordi ning neil oli diagnoositud PTSH (*Post-Traumatic Stress Disorder ehk post-traumaatiline stressihäire*). PTSH olemus, sümptomid ja mõju elule oli kirjeldatud pikemalt teooria osa teises peatükis, mis rääkis sõjareporterite töö eripäradest: tegu on traumaatilise sündmusest põhjustatud vaimse häirega, mis võib tugevalt mõjutada elukvaliteeti (pikemalt lk 11). Ei saa väita, et minu uurimistöös kirjeldatud kogemustega tegu on ilmingimata selle vaimse häirega, kuid ka järgnevate sümptomite ja PTSH teoreetilise definitsiooni vahel või tõmmata paralleeli. Feinstein jt (2002) uurimus näitab, et PTSH võib avalduda alles aastaid pärast traumeeritud sündmust.

Ühel hetkel tabas mind ka nii korralik paanikahäire, et mind viidi kiirabiga tänavalt minema. Loomulikult sain niimoodi pihta. Aga nagu ka kohapeal ei saa sellest aru, aga kohapeal seal tegeleb organism millegi muuga lihtsalt, et teha lugusid. (A9)

Nii A3 kui ka mitme teise ajakirjaniku jutust tuli välja, et just sõjaõuduste nägemisel tekkinud emotsioonid mõnikord ka motiveerivad seda tööd tegema. Enamlevinud motivatsiooni Ukrainasse naasmiseks võib kokku võtta nõnda: „Sõda on väga õudne ning keegi peaks inimestele näitama seda.“

Nagu oli juba mainitud, siis enamik ajakirjanikke tunnistasid, et on tundnud mingil määral ohtlikes olukordades hirmu või ärevust. Üks ajakirjanik aga ütles, et temal sellist tundeid ei esine ning ta suhtub kriisi- ja sõjapiirkonnas töötamisele nagu tavalisse töösse. Ta põhjendab, et Kiievis, kus ta parasjagu viibis, polnud intervjuu tegemise ajal märgata aktiivset sõjategevust: ta istus kohvikus ning tundis ennast seal umbes samamoodi nagu Tallinnas.

Kohalikud ajakirjanikud tegelikult töötavad kogu aeg selles olukorras. Praegu need juba on normaalsed töötingimused. 40 miljonit inimest elavad nii. Elu käib. (A4)

Teiste kogemustega võrreldes veetis A4 Ukrainas keskmisest rohkem aega: ta oli seal siis, kui sõda algas ning oli ka intervjuu tegemise ajal, mistõttu võis ta hinnang olla natuke ennatlik. Teised ajakirjanikud märkisid, et stress ja emotsioonid jõuavad kohale siis, kui ajakirjanik on tööpõllult naasnud, lähetuses aga on reporter töörežiimis ning surub neid maha. A4 on käinud komanderingutes lühikeste vaheaegadega, mistõttu on võimalik, et tal polnud piisavalt aega neid emotsioone läbi töötada ja neid lahti mõtestada. Samas võib erinevus tulla ka sellest, et A4 on vähem käinud kõrge riskiga piirkondades: nendes piirkondades enim käinud ajakirjanikud tunnistasid ka avatumalt hirmutunnet.

Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et sõja- või kriisipiirkonnas töötavatel ajakirjanikel tihti tekib soov adrenaliini taga ajada: sattuda veel ohtlikumasse situatsiooni, millele järgneb napp pääsemine, mis tekitab elevust. Keegi intervjuueeritavatest otseselt ei tunnistanud, et tal see esineb, paar ajakirjanikku märkisid, et on sellega kokku puutunud ning et seda on enim märgata välismaa ajakirjanike seas.

A1 märkis, et endise kaitseväelasena oli tal veider vaadata, kuidas ajakirjanikud üksteise ees teineteist üle trumpavad, et kui ohtlikke olukordi nad on pealt näinud või kui suuri rakette nende lähedal kukkus. Tema vaatab neid olukordi pigem strateegilise pilguga, mida võiks neist õppida ja mida saaks teha paremini. Kuigi A3 tunnistas, et seda tööd ei saa vastu meelt teha, tema arvates on natuke halb, kui inimesele sõja või kriisi kajastamine liigselt meeldib, kuna sellised inimesed sattuvad sõltuvusse eelkõige adrenaliinist. Ta mõistab sellist käitumist hukka ning ütleb, et see võib olla väga ohtlik.

Olen näinud inimest, kes ütles nagu, et ooo, ma tahaks et siia kukuks rakett kohe, saab hea pildi. Ta ei olnud enne selline, ta muutus selliseks. Verejanu nagu oleks. Ta tahab saada head pilti. Sellepärast, nagu ütleb siukest asja. Ma ei tea, kas see nagu nali,

aga kui sa juba teine kord ütleb sellist nalja, siis hakkad mõtlema, et midagi on korrast ära. (A3)

Selline ajakirjandusliku sisu enda turvalisusest kõrgemale asetamine esines ka A4. Ta oli parasjagu piirkonnas, mida pommitati ning pommid kukkusid mõne kilomeetri kaugusele temast. Ajakirjanik tunnistab, et ta tajus tol hetkel ohtu oma elule, kuid ei tundnud otseselt hirmu enda elu eest. Olukorda kirjeldas A4 järgmiselt:

Ma tahtsin filmida. Ma filmisin. Olime koos (teiste ajakirjanikega). Nad karjusid, et mis sa teed, miks sa filmid. Aga ma tahtsin filmida, tahtsin tööd teha. Mul ei olnud hirmus. Mõtlesin ainult tööle. (A4)

Selle olukorra kirjeldusest on selge, et teistele kaasas olnud ajakirjanikele tundus A4 käitumine ohtlik ja ebamõistlik: kolleegide ohuhinnang situatsioonile ja tekkinud emotsioonid olid ääretult erinevad. Üks A4 kolleeg, kes osales ka uurimistöös, väljendas muret tema käitumise kohta. A4 ise tegelikult väitis, et tema pole keerulisse olukorda Ukrainas kunagi sattunud.

Paljud ajakirjanikud arvasid, et Ukraina sõda muutis nii maailma kui ka Eesti toimetuste praktikaid. Eriti puudutab see näiteks surmaga seotud visuaalide avaldamist: kui üldjuhul Eestis ei ole kombeks avaldada nt pilte surnukehadest, sügavatest haavadest jms, siis Ukraina sõja vältel sellist tüüpi materjale on avaldatud omajagu. Üldine uurimistöös osalenud ajakirjanike hinnang sellele on positiivne – nende arvates sõda peab näitama täpselt sellisena, nagu ta on.

Kui sõda näidata sellisena, nagu ta on täpselt nii, otse nagu ta on, siis see on ainuke lootus, et otsustajad ja et rahvas tegutsevad mingitpidi, et see asi kiiresti lõppeks. Et siin ei saa mitte kuidagi hellitada või mõelda selle peale, et lapsed näevad või ma ei tea, et inimesed ei taha selliseid pilte näha. Muidugi ei taha, aga me ei saa silmi kinni pigistada reaalsuse ees. (A6)

A6 oli üks neist Ukrainas käinud reporterites, kes sai lähetusest väga palju õõvastavat materjali. Ta meenutas, et nende meeskond sattus nägema mitmeid surnukehi, mis olid maas suures hunnikus. Toimetuses oli diskussioon, kas sellist visuaali on eetilise ja vajalik avaldada või mitte. A6 ja kolleegid olid üksmeelsed: sõda ei tohi tsenseerida.

Ka A8 mäletab toimetuses sarnast arutelu. Ta märkis, et mida kauem on sõda kestnud, seda rohkem hakkasid inimesed ka harjuma šokeeriva sisuga, täpselt nagu Ukraina rahvas harjus sõjaga. Ta ei leia, et sellise sisu avaldamine oleks vastuolus ajakirjanduseetikaga: ta arvas, et pigem on eetika ajastule jalgu jäänud. Nimelt üldiselt ei avaldata Eesti meedias pilte surnukehadest, kuid Ukraina sõja kontekstis tuleb seda ajakirjaniku sõnul siiski teha.

Me elasime selles vanas reaalsuses, kus meie jaoks oli pigem see tähtsam, need reeglid. Ja nüüd meil on tähtsam ikkagi näidata, kui kole on sõda. (A8)

Üks võimalikest eetilistest konfliktidest on seotud ajakirjaniku empaatiavõime ja sooviga aidata sõjas kannatanud inimesi. Paljud ajakirjanikud on teinud koostööd humanitaarabi organisatsioonidega ning aidanud abi kohale toimetada. Mõnel ajakirjanikul oli raske leida piir, kui palju ta võib sekkuda ja ise kedagi aidata. Mõned inimesed on eriti haavatavas seisus ning ajakirjanike kogemus näitab, et emotsionaalsete inimestega suhtlus oli üks keerulisemaid ülesandeid. A6-l juhtus olukord, kus tema fikserile on helistanud üks kohalik õpetaja, kes teadis, et piirkonnas, kuhu ajakirjanikud suundusid, on üks kuueteistaastane tüdruk, kes tahtis ära saada, aga et ta vanemad ei taha teda lasta. Ja ajakirjanikud läksid talle appi.

Me seisimegi seal tänava peal. Ema-isa röökisid meie peale, et kes te olete sellised, kuhu te meie tütart viite, tüdruk nuttis, ütles ta tahab ära saada, kardab siin. Siis on meie fikser nii-öelda, kes üritab neid rahustada ja siis oleme meie, kes üritavad kogu seda tsirkust nii-öelda üles filmida, eksju ja siis paremal-vasakul käivad need suurtüki kõminad. (A6)

Olukord lõppes sellega, et ajakirjanikud ikkagi läksid sealt ära ja tüdruk jäi vanematega sinna. Ajakirjanduslikku materjali sellest ikkagi avaldati. See situatsioon näitab väga hästi, kuidas ajakirjaniku inimlik empaatia justkui sunnib teda inimesi abistama ning mõnikord on keeruline eristada, kus lõpeb abistamine ja algab ajakirjaniku enda töö.

A5 oli sattunud sarnasse olukorda, kuid käitus täiesti teistmoodi. Ta käis kohaliku sotsiaaltöötajaga ühes abisaaja peres, kus elas 11aastane tütar ja 30ndates ema. Ajakirjanik tõdeb, et see korter jättis õudsa mulje, sest see, kuidas ema rääkis, oli veider: tema lausetel ei

olnud mitte mingit seost. Ta märkis, et neid võeti hästi vastu, korter oli puhas, aga kohutavalt külm. Selgus, et ema oli vaimse puudega.

Iga sõna eraldi võetuna oli täiesti selge, arusaadav. Aga sellel jutul ei olnud seost. Kas sõjatrauma oli tal vallandanud skisofreenia faas? Või mis on juhtunud? Ei tea, mingisugust psühhiaatrilist abi mitte kuskilt võtta ei ole. Muidugi ei olnud ka mõistlik või võimalik tütar temalt ära võtta. (A5)

Selles olukorras A5 ei teadnud, kuidas reageerida ning mida tuleks teha. Kuna reageerima aga kuidagi pidi, siis ei olnud ka aega toimetuselt nõu küsida. Tol hetkel muretses ta nii ema kui ka tütre pärast ning ei tahtnud neile kummalegi kuidagi liiga teha. Samamoodi ei osanud aidata ka fikser, kes isegi ei saanud tõlkida ema juttu.

Ja siis see tõlk pöördus sellise hästi ükskõikse näoga minu poole ja hakkas rääkima inglise keeles, tegelikult hoopis niimoodi. „Ma ei saa sulle tõlkida, sest tegelikult ma ei saa aru, mida ta räägib, aga teeme näo, et ma tõlgin sulle, mis sa arvad, mis me nüüd teeme?“ Ja siis mina ütlesin kiiruga, okei, mängime veel natukene intervjuud, ma veel küsin paar asja ja siis tõlk niimoodi ütles samamoodi ükskõikse näoga ja mängime veel natukene intervjuud. (A5)

A5 ja A6 kogemusi omavahel võrreldes võib öelda, et A6 käitumine oli sekkuv ja A5 valik oli vastupidi, distantseerida ennast sellest olukorrast. Mõlemal juhul oli tegu haavatavas seisus inimestega. A6 materjali avaldati, A5 ei kasutanud seda intervjuud. Otseselt pole olemas mitte mingisugust regulatsiooni, mis keelaks ajakirjanikele inimeste abistamist. Küll aga võib osutada probleemiks, kui piirid rollide vahel hägunevad ning ajakirjanik võtab enda peale sotsiaalabi või päästja rolli, kuna esiteks pole tal vastavat kompetentsi ja teiseks peab ta säilitama oma töös objektiivsust. Kui allikad saavad ajakirjanikule vaimselt lähedasteks, võib tal kaduda allikakriitilisus ja objektiivsus.

Ajakirjanik võib keerulisse olukorda sattuda mitte ainult sõjas, vaid ka nt tänavarahutusi kajastades. Üks intervjuueeritav rääkis kahest tänavarahutuse kajastamise kogemusest, mis on oma intensiivsuse poolest võrreldavad sõjaga. Eesti toimetustel oli usk, et press-silti kandvat ajakirjanikku konfliktivõi sõjapiirkonnas ei rünnata. Ühe ajakirjaniku kogemus näitab, et

see võib siiski juhtuda näiteks tänavarahutusi kajastava reporteriga ning vahepeal nt tavapärase varustus nagu kiiver ja vest ei pruugi aidata:

Seal kogu aeg midagi toimub, keegi lükkab su pikali, keegi tõmbab jalaga kõhtu, siis saad kiviga vastu pead. Kiiver on peas. Hongkongis mul granaat lendas seljakoti, kott läks põlema ja siis ma viskasin pikali ja politsei hakkas tulistama kummikuulidega. Politsei pani mind põlema ja tulistas nende kummikuulidega peale otsa. (A1)

Selles olukorras märkimisväärne on see, et kuigi toimetuse juht väitis, et ajakirjanikul oli tol lähetusel elukindlustus, tagantjärei sai ta teada, et seda tegelikult polnud. Samuti pidid intervjueeritava kolleegid mitu korda ülemust survestama, et toimetus põlema läinud seljakoti asendaks. Ta on kindel, et juhid käitusid nõnda mitte teadmatusest, vaid meelega, selleks, et hoida raha kokku.

Sarnane kogemus, kus ajakirjanik pidi samas toimetuses pettuma, juhtus ka Pariisi massirahutuste ajal. Toona otsustas toimetus, et kui ta soovib minna Pariisi rahutusi kajastama, peab ta kirjutama alla avaldusele, et teeb seda vabatahtlikult ning omal soovil ja toimetus ei vasta mitte mingisuguste tagajärgede eest. Samas lugusid, mida ajakirjanik kohapeal tegi, avaldati, talle anti Tallinnast tööjuhiseid- ja käske.

Ma käisin ringi, issand jumal, mis kohta ma olen sattunud, ei ole reaalne. Noh, see oli täiesti uskumatu, sa oled seal Pariisis, seal kõrval pekstakse niimoodi kõrval politsei peksab inimesi telliskiviga näkku, lohistab seal inimesi. Ja siis seal mingi kontoris keegi kirjutab, et saada blogipostitus mingi sellele vennale, et ma lähen täna varem ära. (A1)

Ajakirjanik, kellel need kaks intsidenti juhtusid, lahkus peale viimast kirjeldatud situatsiooni mõne kuu jooksul sellest toimetusest. Ta nendib, et ettevõttes, kus ta praegu töötab, on tingimused täiesti teistsugused ning kindlustuse, varustuse ja ohutusalaste koolituste pealt kokku ei hoita.

Enamike ajakirjanike jaoks oli suhtlus kolleegidega oluline. Tähtsaim suhtlus on just nendega, kes viibivad ajakirjanikuga koos lähetuses. Teine tähtis toimetuse kontakt on assistent, kes tegeleb logistiliste küsimustega.

Paar ajakirjanikku mainisid, et räägivad lähetuses olles tihti kolleegidega, kusjuures helistavad nii ise kui ka saavad kolleegidelt sõnumeid või kõnesid. Suur osa ajakirjanikke tundsid vajadust toimetusele igapäevaselt teada anda, et nad on elus.

Toimetuse sekkumine ajakirjaniku sisutootmisel kas puudub, või on minimaalne. Saab öelda, et Eesti korrespondentidele on andnud sisutootmise puhul üsna vabad käed. Toimetuse nõu ja eetiliste küsimuste üle arutlemist märgiti, kuid väga vähe. A7 toob näiteks välja, et suhtles teiste meediamajade ajakirjanikega, kes olid Ukrainas samal ajal, kordades rohkem, kui omaenda kolleegidega. Ta ei tundnud otseselt vajadust toimetusega tihedamini suhelda.

Vähemasti selles kontekstis kõik ajakirjanikud on sama asja ajanud, et selline nii-öelda kuidagi kokkuhoidmistunne või mingi muu sarnane emotsioon. See toimis väga hästi, et noh tihti ongi näiteks mingid praktilised küsimused arutada. (A7)

Kuna A7 kolleegid polnud nii hästi kursis kohalike oludega kui kohapeal viibivad teiste meediamajade ajakirjanikud, siis saigi ta rohkem abi just sellest suhtlusest. Kontakt toimetusega oli tal vaid logistiliste küsimuste arutamiseks. Sarnane kogemus on ka A4-l, kes küll märgib, et vahepeal ta ülemus helistab, et küsida, kas kõik on hästi ja soovitab tal olla ettevaatlik. Vahepeal küsitakse, kas midagi on vaja. Ajakirjanik ise ei näe vajadust lähetusel rohkem toimetusega suhelda, kui tal ei ole mingeid rahalisi või logistilisi probleeme:

Kõik probleemid saab lahendada. Neid ei olegi. Sest kui raha saab otsa, ma ütlen assistendile, ja nad teevad ülekande. (A4)

Ükski ajakirjanik ei öelnud, et pöördub kolleegide poole siis, kui tal on vaja vaimset tuge. Tihti ei jagata kolleegidega ka näiteks ohtlikes situatsioonides kogemusi. A1 põhjendab, et toimetuse ajakirjanikud pole läbi elanud selliseid kogemusi, nagu tema, mistõttu nendega on keeruline neid kogemusi arutada. Ta toob paralleeli, et ka sõduritel on raske tsiviilisikutega oma kogemusi arutada.

A8 mainis, et suhtles kolleegidega toimetuse vestluse kaudu ning alati ei olnud aruteluteemaks vaid töö. Tema arvates kolleegid said hästi aru, kui keeruline on olla Ukrainas sõja ajal ja üritasid lähetusse läinud ajakirjanike tuju üleval hoida ja tihti uurida, kuidas neil läheb.

Ükski ajakirjanik ei tundnud puudust kolleegidega suhtlusest. Siiski on lähetuses viibival ajakirjanikul ilmselgelt oluliselt vähem kontakti toimetuse ja kolleegidega kui Eestis töötaval ajakirjanikul. Korrespondent on oma tööpõllul üksinda, heal juhul koos ühe kolleegiga, kes lähetuses viibib. On võimalik, et korrespondentide töö oli nii intensiivne, et tavapärase suhtlus toimetusega oleks neile koormav. Osalt on põhjus ilmselt sellest, millest rääkis A1: ajakirjanikud tunnevad, et neil on lihtsam jagada sõja- ja kriisikajastamise kogemusi inimestega, kes on sarnaseid kogemusi läbi elanud.

Sellest peatükist võib järeldada, et ajakirjanikud näevad toimetust logistika korraldajana ja ressursside jagajana, üliharva märgiti emotsionaalset sidet, enamasti on toimetus ajakirjanike jaoks reisikorraldaja rollis. Toimetused pakkuvad küll ajakirjanikele psühholoogilist nõustamist, kuid ükski uurimistöös osalenud ajakirjanik pole intervjuu läbiviimise hetkeks seda võimalust kasutanud. Peatükis kirjeldatud kogemuste põhjal on alust väita, et vajadust selleks siiski oli: nt A9 kirjeldatud paanikahoog või tema hirm lennukite helide ees, mis viitab Feinstein et al. (2002) järgi PTSD sümptomitele, mida sõda kajastavate ajakirjanike seas esineb palju rohkem kui rahutingimustes töötavate ajakirjanike seas ja mis võib halvasti mõjutada elukvaliteedi. Sõjareporterid tunnevad tihti kommandeeringusse suundudes hirmu, kuid hirm taandub kui nad asuvad tööle või saavad tuge kolleegidelt. Oluline on mitte olla ükski: kõik ajakirjanikud rääkisid, kuidas Eesti sõjareporterid, kes Ukrainas kohapeal on, hoiavad kokku ning enamasti liiguvad kõik koos. Selline väike kogukond vahendab omavahel kogemusi, mis viitab Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooria rakendamisele: õpitakse nii enda kui ka teiste saadud kogemustest, samuti teisi vaadeldes. Lisaks saavad ajakirjanikud sellelt sõjareporterite väikeselt kogukonnalt paremat tuge ja mõistmist kui enda toimetuselt. Tööd tehes seisavad ajakirjanikud tihti eetiliste dilemmade ees, kus ajakirjaniku rolli ja inimliku empaatia vahel tekib sisemine konflikt ning valida tuleb sekkumise ja mittesekkumise vahel. Minu intervjuueeritavad kasutasid mõlemat strateegiat ning neil oli keeruline tagantjärele hinnata, kas valik oli õige või mitte. Ajakirjaniku rolli eripära ja empaatia üle arutlevad ka uurijad: teoreetilises osas (lk 21) kirjeldasin Hayashi (2016) lähenemist “hoolivast ajakirjandusest” (*the journalism of care*), mis vastandub Wassermani (2012) omale, kus keskmes on konstruktiivsus ja tasakaalustatus. Nende kahe autori vastandumine ja hoolivuse eetika kontseptsioon (lk 21) aitab mõista, miks sellised sisemised konfliktid võisid tekkida. Eesti toimetustel pole regulatsioone nende olukordade lahendamiseks: pole juhendit, mis määraks, mis juhul võivad ajakirjanikud sekkuda ja mis juhul mitte. Sellepärast pidid ajakirjanikud valikute langetamisel lähtuma enda sisetundest.

4.3. Millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ja toimetuse tuge ning millest tunnevad puudust?

Selles peatükis teen ülevaate ajakirjanike hoiakutest ettevalmistuse suhtes ning sellest, milline see peaks ideaalis olla. Samuti toon välja peamised õppetunnid, mida ajakirjanikud tööpõllul on saanud. Mõned nendest õppetundidest põhinevad ajakirjanike endi kogemustel, mõned aga on saadud vahendatud kogemuste kaudu, rakendatud on sotsiaalse õppimise mudel. Tuleb märkida, et ajakirjanike arvates vajalikud teadmised ja oskused on universaalsed: neid ei lähe vaja ainult sõja- ja kriisipiirkonna reporterile, vaid nad võiksid mõnede intervjuueeritavate arvates olla igal ajakirjanikul.

Ajakirjanike hoiakud enda ettevalmistuse suhtes varieeruvad. Vaid üks ajakirjanik hindas enda ettevalmistust väga heaks, teised tunnistasid, et see võiks olla parem. Mõned ajakirjanikud arvavad, et selleks tööks pole võimalik inimene välja õpetada, kuna enamikku õpib sõjakorrespondent rindel tööd tehes. Kuigi ka need inimesed märkisid, et mõned teadmised ja praktilised oskused tuleb siiski enne minekut omandada. Üks ajakirjanik, kes hindas kõrgelt enda ettevalmistust, oli ülimalt kriitiline teiste meediamajade kolleegide suhtes. Ta ütles, et toimetused saadavad rindele väga kehva ettevalmistuse ja varustusega inimesi:

Neil ei ole kindlustust seal, ma tean, et osadele ajakirjanikele on ka valetatud, et sul on kindlustus. Nad hiljem on teada saanud, et tegelikult ei ole, kindlustus ei kata sõjapiirkondi. Meditsiinilist ega sõjalist väljaõpet neil ei ole. Nägin nende varustust, mis koosnes põhimõtteliselt ühest sidemest. Ma ei tea, ühe ühesõnaga et ühelgi teisel ajakirjanikul oleks Eestis tagatud mingisugunegi väljaõpe, mingisugune ohutuskoolitus. Kõik need võimalused on tegelikult olemas. (A1)

A1 jutu, et need võimalused on olemas, kinnitab ka magistritöö autori kogemus, kus toimetus sai ohutuse alast koolitust korraldada sisuliselt ühe kuuga. Intervjuueeritavate kogemustest tuli aga välja, et probleemiks on tihti toimetuste ressursid. A7 märgib, et Eesti toimetustel lihtsalt ei ole nii palju ressursi, et enda inimesi paremini sõja kajastamiseks ette valmistada, mistõttu on Eesti ajakirjanikud oma lääne kolleegidega võrreldes kehvemas seisus.

Inimesed teevad kahekesi valmis ulmelisi asju, arvestades, kui vähe nagu ressursi meil selleks on, et et samasuguseid asju suured lääne väljaanded teevad nagu ma ei tea, seitsme või kaheksa või 10 inimesega. Et lõppkokkuvõttes ajakirjanik nii-öelda justkui üksi läheb, aga tegelikult ajakirjaniku tagant nagu alati meeskond, mis tihtipeale nagu lugudest välja ei paista, aga pidanud nagu ressursi olemasolul kindlasti oleks tarvilik. (A8)

Ka teised ajakirjanikud töid välja, et lääne kolleegidel on suured tugisüsteemid: logistikud, tõlgid, mõnel juhul isegi vaimse tervise spetsialistid, assistendid, fikserid. Sellest võib järeldada, et tegelikult on Eesti reporteritel lähetuses võrreldes lääne kolleegidega suurem töömaht ning nendel on vaja mitmekesisemaid teadmisi ja oskusi.

Ajakirjanikud mainisid, et üks olulisemaid osasid ettevalmistusest on teadmine piirkonnast, selle süsteemidest ja süsteemide toimimise mehhanismidest. Üks teine ajakirjanik tõi välja, et oluline on kaardistada enda jaoks turvalisi kohti, kus varjuda. Peaaegu kõik ajakirjanikud töid välja, et ajakirjanikke võiks koolitada, kuidas nad saaksid enda turvalisust hoida ja kuidas peavad ohtlikes olukordades käituda. A1-l oli väga tugev arvamus selle kohta, kuidas kriisi- ja sõjaalane kompetents ajakirjanduses on nõrk ning vajab teistsugust lähenemist. A1 nentis, et see pole seotud ainult Ukraina sõjaga, vaid üleüldise õhkkonnaga maailmas ja Eesti geograafilisest asukohast. Tema arvates võiks väljaõppe peale mõelda ainult sellest, et ka Eestis võib kriis või sõda alata ning ajakirjanikud peaksid üleöö kriisi ja sõja kajastamist niikuinii õppima.

Tuleb teha koolitus, mitmepäevane, seal on siis meditsiinikoolitus, kõik see standardprotseduurid, mida teha. Mida teha siis, kui tulistatakse, mida teha siis, kui sind võetakse vangi, mida teha siis, kui satud pommitule alla, mida teha siis, kui pommid lõhkevad viiesaja meetri kaugusel, mida teha siis, kui nad lõhkevad kahekümne meetri kaugusel. Kõik stsenaariumid tuleks läbi mängida. (A1)

Ajakirjanike arvates on taolise väljaõpe kompetents olemas nt Eesti kaitseväel või päästeametil ning mõlemal on valmisolek ajakirjanike koolitada. Samamoodi on olemas erasektori ettevõtted, mis keskenduvad militaarvarustust. Kuigi kõik teised ajakirjanikud rääkisid ressursside puudusest, A1 arvates probleem on hoopis selles, et toimetuste huvi

taoliste koolituste vastu on minimaalne. Mitmed teised ajakirjanikud mainisid, et organiseerisid ise oma toimetuses sarnased koolitusi.

Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et oluline on õpetada ajakirjanikke, kuidas hoida enda vaimset tervist ning märgata selle halvenemist. A3 rääkis, et üks olulisemaid baastadmisi on oskus tunda ära paanikahoogu ning teada, mida selles olukorras teha nii siis, kui see juhtub nii kolleegiga kui ka siis, kui see juhtub ajakirjaniku endaga. A7 tõi välja, et selline väljaõpe on oluline mitte ainult neile, kes kriisi- või sõjakoldes kohapeal viibivad, vaid laiemalt kõikidele ajakirjanikele, kes tundliku ja häiriva sisuga kokku puutuvad. Ta toob näite, et Eestis veebiajakirjanikuna nägi ta Twitteris kümneid kordi hullemaid asju, kui reaalselt Ukrainas kohapeal.

Tegelikult ka see jätab nagu inimesse väga sügava jälje ja seda tüüpi inimesi, kes on pidanud neid koledusi nagu interneti kaudu nägema ajakirjanike seas kümneid ja kümneid. Kuidas üldse sellist materjali tarbida, mida tarbida ja kuidas seda nagu enda jaoks mõtestada ja kuidas nagu sellega emotsionaalselt toime tulla. Et tegelikult see on ka üks asi, kus selline toimetusepoolne tugi on tegelikult ikkagi null. (A7)

Olen eelnevalt kirjeldanud, kuidas mõnel ajakirjanikul tekkisid peale sõja- või kriisikajastamist vaimse tervise probleemid. Psühholoogilist ettevalmistust ja enese hoidmist tõid välja üsna vähesed ajakirjanikud, kuid need, kes sellest rääkisid, pidasid seda üheks olulisemaks osaks. A7 rääkis, et inimesi peab õpetama nii traumaga toime tulema, kui ka oskama seda ennetada. Ta toob välja, et tundliku sisuga puutuvad kokku aina rohkemad ajakirjanikud. Pea kõik intervjuueeritavad pidasid väga oluliseks psühholoogilist väljaõpet. Ajakirjanikud tõid välja, et enim läheb selles töös vaja teadmisi ja oskusi, mis on seotud suhtlusega.

Ajakirjanike üks tööülesanne on ju mõnes mõttes olla empaatiline nende inimeste suhtes, kellest sa lugusid teed ja sa näed nende muresid. Peab teadma, kuidas ennast hoida selle juures. Et see teiste inimeste tragöödia sulle liiga sügavale südamesse ei läheks. (A7)

See jutt võtab hästi kokku seda, kuidas oleks võinud ennetada ajakirjanikega juhtunud olukordi, millest oli juttu peatükis, mis räägib erialaeetikaga seotud kogemustest.

Tõenäoliselt võis A6 probleem tekkida sellest, et ta võttis põgenemise sooviga tüdruku loo liiga südamesse ning üritas teha midagi, mida ajakirjanikud oma tavatöös üldiselt ei tee. Sellest lähtub ka üks teine aspekt. Mitu ajakirjanikku tõi välja ka seda, et võiks õpetada, kuidas suhelda traumeeritud inimestega ja kuidas intervjuuerida neid ja olla selle juures nii taktitundeline kui ka professionaalne. Ajakirjanikel oli kindel arusaam võimalikest emotsioonidest, mida nende allikad on tundnud – toodi välja nii šokki, kurbust, leina kui ka viha ja ärritust. Oli arusaam ka sellest, et erinevate emotsioonidega inimesed vajavad erinevat lähenemist.

Kuidas tegelikult säilitada ühtpidi nagu ajakirjandusliku uudishimu, aga teisalt mingi selline emotsionaalne taktitunne, et sa ei ekspluateeri neid inimesi, kelle abil oma loo saad valmis tehtud. Sest nende inimeste jaoks on see nende elu nagu päris tragöödia ja sinu jaoks on ta tegelikult, ütleme, kui kitsalt tööst lähtuda, siis hea lugu. (A7)

A2 rääkis, et isegi temal kogunud ajakirjanikuna oli allikatega suhtlemisel raskusi mõningates olukordades. See puudutas konflikti ajakirjaniku südametunnistuse ja empaatia ning tavapärase tööpraktikate vahel. Näiteks kirjeldab ta oma kohtumist äsja sünnitanud naisega ja tema pojaga:

Poiss, kes on kaks nädalat vana ja ta just hakkas ise hingama. Aga ta ei söö, tal on tilguti, süstlad. Muidugi tema ema nutab. See ei ole nii, et mina kuidagi tahan teda filmida ja pean teda kuidagi moosima, et lubage ikka. Ta nagu lubab, ta isegi ei pööra eriti tähelepanu. Sügavas šokis, et tohutu sõda. Et ma ei teagi, mida ma küsin, ma küsin, et mis ma küsin. Mis te arvate, millal sõda lõpeb? Kes teab, millal, see on ju idiootlik küsimus. Ja ma ei leidnud midagi muu küsida kui et, mis te arvate, mis elu teda ootab? Et ta on praegu kaks nädalat ja tema vastas, pühkis pisaraid et ta avastas, et temast saab kõige õnnelikum poiss pärast seda, kui ta mis ta on juba näinud. (A2)

Sellest jutust saab välja lugeda, et ajakirjanik oli empaatiline, kuid tundis end selles olukorras ebamugavalt. Ta ei osanud käituda ning ei teadnud, kuidas peab selles olukorras tegutsema, mida tuleb küsida, kas võib üldse seda ema filmida. Kuna A2 ei ole saanud mitte mingit ajakirjandusalast haridust, siis ainukeseks juhiseks, mis sel ajakirjanikul tol hetkel tegelikult oli tema enda südametunnistus ja sisetunne. See sarnaneb Ivask jt (2023) töö järeldustele, et

ajakirjanikud on tihti oma valikutega üksinda ning peavad langetama keerulisi otsuseid ilma toimetuse toeta.

A2 juhtunud meenutab varem kirjeldatud A5 kogemust, kus ta ootamatult sattus külastama ja ka intervjuuerima vaimse puudega naist ning ei osanud esmalt kuidagi reageerida. Isegi pika kriisi- ja sõja kajastamise kogemusega ajakirjanikul võivad ette tulla olukorrad, kus ta ei oska käituda, mis ainult tõestab väljaõpe vajadust. A5 ise arvas, et traumeeritud inimestega suhtlemist ei saa kuidagi koolitustel või õpematerjali kaudu õpetada, sest iga olukord on erinev ja inimene ei saa tegelikult kunagi teada, kas ta käitus õigesti või mitte. Seda hoiakut esines ka paaril teistel ajakirjanikel. A5 põhjendab oma seisukohta:

Neid ei saa uuesti läbi mängida. Et, et võib-olla selles olukorras, kus kellelegi majale öösel rakett laiali, võib-olla mingi teine lähenemine oleks töötanud paremini, aga ma ei saa seda kunagi teada, sest ma ei saa seda olukorda kunagi korrata. Ma pean otsustama sel sekundil, kuidas ma nende inimestega suhtlema. Ja see on kõhutunde otsustada, seda ei saa õpetada. (A5)

Tema pakutud lähenemist väljaõppele mainisid ka mitmed teised ajakirjanikud. Selle kohaselt peab iga uus sõja- või kriisipiirkonda suunduv ajakirjanik esmalt minema sinna koos kogenud kriisireporteriga ja lihtsalt vaatlema ja olema talle abiks. Samas, nagu toob A5 ise välja, toimetuste jaoks on taoline lahendus väga kulukas. Nagu oli juba mainitud, siis Eesti toimetused tegutsevad minimaalsete ressurssidega. Ise seda teadvustamata kirjeldab A5 tegelikult sotsiaalse õppimise teoorial (Bandura, 1977) põhinevat mudelit, kus inimene õpib teise inimese käitumist vaadeldes ning õpib kogemuse vahetamise käigus. See kinnitab, et sotsiaalse õppimise teooria võib ka tudengite õpetamisel abiks olla. Brandon (2002) rõhutas, et ajakirjandusalane väljaõpe on olnud läbi ajaloo praktiline ning õppida saab ka teiste ajakirjanike kogemustes.

Mõned tüüpolukorrad olid seotud ajakirjandusliku sisu tootmise asetamisega omaenda elust kõrgemale. Nt eelnevalt mainitud A4 juhtum, kus tema kolleegid olid häiritud, et ta pommirahe all videot filmis. Taolisi lugusid oli ka paaril teisel ajakirjanikul. Nt A2 kirjeldab oma kogemust Maidani rahutuste ajast, kui ta läks esimest korda Ukrainasse seoses ajakirjandustööga. Maidani rahutused olid üsna intensiivsed ning algas kaklus politsei ja protestijate vahel. Mingi hetk algas tulistamine ning ajakirjanik hakkas seda filmima.

Hakkasin filmima, kuidas tassiti neid, kes said surma, laipu ja tulistamist. Kui tulistamine sai läbi ja kui me vaatasime seal materjali, ma nägin, et see on see, mille nimel ma nii riskisin oma eluga. Täiesti mõttetu kaadrid. Et. Ei teki mingi nagu õudustunne selle seda vaadates. Mul oli nii nagu kahju ennast ja oma jõupingutustest riis sellest riskist, et mille nimel ma nii riskisin. (A2)

Nii mõnigi ajakirjanik on öelnud, et kõige paremaid lugusid sai ta just siis, kui oht tema elule oli minimaalne. Kogenud ajakirjanikud tõdeavad, et riskida oma elu mingisuguste kaadrite või loo pärast ei ole mõttekas. A4 oli ainus ajakirjanik, kelle mõttekäik sellest erineb – tema jutust võib välja lugeda, et teiste meelest ohtlikes olukordades tundis ta suuremat vajadust filmida või pildistada. A2 on enda jaoks võtnud õppetundi:

Me mõlemad saame surma...kes siis lõpetab seda, kes teeb lugu ja saadab seda Tallinna. Laibad? Surnud ajakirjanik on mõttetu ajakirjanik. Ja siin ei ole mingi nagu arusaamatust ka ülemustega – keegi ei ütle sulle, et mine ja riski. (A2)

See tsitaat võtab väga hästi kokku nii kõikidest intervjuudest välja tulnud seisukohta kui ka eelnevalt kirjeldatud tõdemuse, et ressursi on Eesti toimetustel vähe. Samuti räägib A2 kogemus ka sellest, kui väärtuslik on Eesti toimetusele üks sõjareporter inimkapitali mõttes: inimkapitali teooria järgi (lk 18) on vajalik investeerida indiviidi oskustesse, et suurendada tootlikust ning spetsialiseerivaid ajakirjanikke on vaja, et hoida kulusid kokku. Kuna minu uuritavatel sõjareporteritel on juba kogemused sõja kajastamisel ja nad on juba omandanud teatud tasemel oskusi, mida selleks tööks vaja läheb minimaalse kuluga toimetuse jaoks, siis see tähendab, et nad peaksid oma organisatsioonis olema väärtuslik töjõud (kuna nende inimkapital on suurem kui neil, kes selliseid oskusi pole). Kui toimetus peaks kaotama juba kogenud sõjareporterit, uue sõjareporterit välja õpetamine võib tähendada täiendavaid kulusid.

Sellest peatükist tuleb välja, et intervjuueeritavate arvates võiks Eesti sõjareporterite ettevalmistus ja väljaõpe olla parem, kuid nende arvates jääb selleks puudu ressurssidest. Lääne kolleegidel suurtest meediamajadest on Eesti ajakirjanike hinnangul paremad tugisüsteemid, turvameetmed, ettevalmistus ja ka väiksem koormus ühe inimese kohta. Samas arvavad intervjuueeritavad, et sellise väikese riigi nagu Eesti jaoks ei olegi samasugused võimalused realistlikud. Mõned intervjuueeritavad aga arvasid, et ka Eesti

meediamajade ja haridusasutuste olemasolevate ressurssidega on võimalik reportereid paremini välja õpetada ja ette valmistada. Ajakirjanikud peavad oluliseks ohutusalast koolitust, oskust piirkonnas orienteeruda ja turvalisi kohti leida. Lisaks peaks nende arvates reporteril olema praktiline väljaõpe erinevate stsenaariumide jaoks (näiteks, kuidas varjuda mürskudest, kuidas käituda tulistamise korral, mis hetkel tuleb varjendisse joosta jne). Vaimse tervise hoidmine ja oskus tuvastada selle probleeme oli intervjueeritavate jaoks samuti oluline ning psühholoogilisest ettevalmistusest tundsid paljud neist puudust. Kriitilised küsimused ja oskuste puudujäägid psühholoogilises ettevalmistuses, millele intervjueeritavad soovisid tähelepanu pöörata: kuidas suhelda traumeeritud inimestega, kuidas lahendada eetilistelt keeruliseid olukordi, kuidas hoida ära enda vaimset tervist ning märgata nii enda ka töökaaslase puhul varakult märke, mis võivad viidata vaimse tervise probleemidele.

5. JÄRELDUSED

Minu magistritöö eesmärk oli uurida, mida me saame õppida Ukrainas ja teistes sõjatssoonides käinud Eesti ajakirjanike kogemustest, et potentsiaalselt neid teadmisi ajakirjandusõppes kasutada. Selleks, et seda eesmärki saavutada, seadsin kolm uurimisküsimust:

Kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud sõjatsiooni minekuks?

Kuidas lahendavad ajakirjanikud sõja kajastamisel ette tulnud tavatu olukordi?

Millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ning toimetuse tuge ja millest tunnevad nad puudust?

Selles peatükis võtan kokku peamised järeldused, mis uurimistööst välja tulid. Vastan eraldi igale uurimisküsimusele.

U1) Kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud ette sõjatsiooni minekuks?

Enamik uurimistöös osalenud ajakirjanikel puudub akadeemiline erialane väljaõpe, sest nad ei ole õppinud ajakirjandust ülikoolis. Suurem osa teadmistest ja oskustest on omandatud kas töö käigus või kogemuste vahetuste kaudu. Kogemuste vahetuse kirjeldamiseks sobib hästi Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooria: kuna Eesti ajakirjanikud erinevatest meediamajadest käivad tihti Ukrainas koos, siis õpivad nad muuhulgas ka üksteise käitumist jälgides.

Oluline järeldus on, et Ukraina sõda on muutnud oluliselt toimetuste praktikaid: toimetused on soetanud turvavarustust (kiivrid, kuulivestid) ning sõjareporterite initsiatiivil on hakatud pakkuma ka ohutusalaseid koolitusi. Enne täiemahulist sõda Ukrainas polnud seda rakendatud ning ajakirjanikud läksid rindele tihti ilma igasuguse ettevalmistuseta. Kuna mitmel ajakirjanikul olid varasemad sõja kajastamise kogemused, olid nad vähem kogenud kolleegidest paremas olukorras.

Suurim osa ettevalmistusest lähetuseks on logistika korraldamine ja sisu planeerimine, st kuhu täpsemalt, kuidas ja milleks nad Ukrainasse lähevad ning mida seal teevad. Varustus, mida kaasa võetakse, on sarnane: kiiver, kuulivest, esmaabikomplekt. Mõned ajakirjanikud ei

kasutanud isegi seda ja ühel oli varustus, mis sarnanes sõjaväelaste varustusega (nt sõjameditsiinis kasutatav esmaabikomplekt). Üks ajakirjanik kasutas fikseri abi, st planeeris enne minekut sisuloome strateegia koos kohaliku fikseriga, kuid üldiselt kasutavad ajakirjanikud fikserite abi harva.

U2) Kuidas lahendavad ajakirjanikud sõja kajastamisel ette tulnud tavatuid olukordi?

Tavatuid olukordi, mida rahu tingimustes kas ei tule või tuleb palju vähem, on mitu tüüpi: ohtlikud olukorrad, kutse-etikaga seotud olukorrad, psühholoogiliselt keerulised olukorrad.

Ohtlikes olukordades oli kaks peamist strateegiat, mida ajakirjanikud kasutasid: varjumine või riskimine. Paar ajakirjanikku tõdesid, et õppisid selle töö käigus vähem riske võtma, sest paremat materjali saab väidetavalt just olukorras, kus risk on minimaalne. Ühe ajakirjaniku puhul märkasid teised, et tema riskib oluliselt rohkem ning tema reaktsioon ohtlikes olukordades erines teiste ajakirjanike omast.

Kutse-etikaga seotud olukordades oli kaks peamist strateegiat: sekkuv käitumine ja mitte-sekkuv käitumine. Need olukorrad olid enamasti seotud inimeste abistamisega: ajakirjanikud tundsid, et nende allikad on hädas ning seisid valiku ees, kas nad peaksid sekkuma või mitte. Ajakirjanikud tunnistasid, et ei olnud nendeks olukordadeks valmis ning neil polnud võimalust toimetusega nõu pidada, sest otsustama pidi kiiresti.

Psühholoogiliselt keerulisi olukordi esines erinevaid ning need juhtusid nii enne minekut kui ka pärast minekut: näiteks kogesid paar ajakirjanikku PTSD sümptomeid (paanikahoog, järsud helidest hirm) ning mitmed ajakirjanikud tundsid väga suurt hirmu ajal, mil sõitsid Ukrainasse. Vaimse tervise spetsialisti abi kasutamist eitasid kõik ajakirjanikud. Keeruliste emotsioonidega toimetulekul aitas ajakirjanikel tihti teise inimese tugi, st nii enda kolleegidega kui ka kolleegidega teistest meediamajadest. Esines ka ebatervislikke strateegiaid, nt alkoholi tarbimine.

U3) Millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ning toimetuse tuge ja millest tunnevad nad puudust?

Ajakirjanikud üldiselt ei hinda enda ettevalmistust kõrgelt (ühe erandiga). Mõned ajakirjanikud tundsid puudust sõjaväe-, meditsiini- ja ohutusalastest teadmistest ning ainult üks, kel kõik need kompetentsid olid, hindas oma ettevalmistust kõrgelt. Mõned ajakirjanikud pidasid väga oluliseks just psühholoogilist ettevalmistust, mis hõlmas nii traumeeritud inimestega suhtlemist, tundliku teema kajastamist kui ka enesehoidu ja emotsioonidega toimetulekut.

Probleem, mida peaaegu kõik välja tõid, on Eesti toimetuste ressursside puudus, st suurte lääne toimetuste ajakirjanikel (näiteks CNN, BBC) on paremad tugisüsteemid (tõlk, fikser, turvamees), mida väikesed Eesti toimetused endale lubada ei saa. Toimetuse toega Ukraina sõja puhul olid kõik ajakirjanikud rahul. Puudust tundsid ajakirjanikud toimetuse toest ja huvist aga teiste sõdade kajastamisel – näiteks juhtumid, kus toimetuse keeldus saatmast ajakirjanikule kuulivesti või asendamast põlema läinud seljakotti. Üks asi, mida Ukraina puhul välja toodi, on kindlustuse puudumine. Ajakirjanikud tunnistasid, et on käinud sõjatoonil ilma elukindlustuseta, mis katab sõjaga seotud riske, ning on olnud olukordi, kus toimetuse juht selle kohta valetas (kas teadlikult või mitte, seda ei ole teada).

6. DISKUSSIOON

Minu magistritöö eesmärk oli uurida, mida me saame õppida Ukrainas ja teistes sõjajätkes käinud Eesti ajakirjanike kogemustest ning kuidas neid teadmisi saab ajakirjandusõppes kasutada. Diskussioonis annan nendele küsimustele põhjalikke vastuseid, rakendades nii uurimistöö tulemusi kui ka varem kirjeldatud teoreetilisi raamistikke. Esmalt selgitan, miks, kellele ja kuidas need teadmised võivad kasulikud olla.

Minu magistritöö on esimene, mis uuris Eesti sõjareporterite kogemusi Ukrainas. Leidsin, et Eesti sõjareporterid on erakordselt multifunktsionaalsed: nad täidavad väga erinevaid tööülesandeid ja suudavad töötada väga erinevates tingimustes, vaatamata sellele, et neil napib erialast haridust ning nad ise hindavad oma ettevalmistust võrreldes lääne kolleegidega kesiseks. Rõhutan, et ühegi valimis oleva ajakirjaniku ametinimetus ei ole sõjareporter, nad kõik teevad kordamööda tööd nii rahu- kui ka sõjaolukordades. Uurimistööst ilmnemised mitmed probleemid: Eesti toimetuste vähesed ressursid võrreldes lääneriikide suurte meediamajadega, puudulikud tugimehhanismid (sealhulgas psühholoogiline tugi, elukindlustus ja varustuse soetamine, koolituste pakkumine), ajakirjanike vaimse tervisega seotud probleemid (PTSD sümptomid, adrenaliinisõltuvus, riskikäitumine) ja eetilistelt keeruliste olukordade käitumisjuhendi puudumine (ajakirjanikud lähtuvad keerukate eetiliste dilemmade lahendamisel ainult oma sisetundest). Teiselt poolt tuli minu tööst välja ka mitu positiivset järeldust: Eesti sõjareporterid on väga nutikad iseseisvad õppijad, neil on tugev kogukond, kellelt nad saavad nii õppida kui ka tuge küsida; samuti on positiivne, et sõjareporterid lähtuvad oma töö tegemisel missioonitundest ja soovist teenida ühiskonda.

Varasemad uuringud (Allan ja Zelizer, 2004; Pedelty, 1995) käsitlesid samuti osaliselt sõjareporterite ettevalmistust ning leidsid, et arvestades ekstreemseid töötingimusi, annab nende ettevalmistus soovida. Minu arvates peaksid sõjareporterite ettevalmistusest olema huvitatud kolm osapoolt: toimetused, sõjareporterid ise ning haridusasutused, kes õpetavad välja tulevase ajakirjanikke. Teooriapeatükis kirjeldatud järeldub, et sõjareporterite töö on ohtlik nii füüsilisele kui ka vaimsele tervisele, mis tõestab ettevalmistuse olulisust. Ettevalmistus on vajalik, et minimeerida uurimistöö teoreetilises ja empiirilises osas kirjeldatud riske.

Toimetuse huvi ja motivatsioon ajakirjaniku väljaõpetamiseks võiks olla puhtalt majanduslik: toimetused tahavad suurendada enda tootlikkust, et olla konkurentidest edukamad. Becker (1962) ja Schultz (1961) rõhutasid, et ettevõtte peaks investeerima inimkapitalisse (töötaja haridusse, tervisesse ja sotsialiseerumisse), et suurendada töötaja tootlikkust, sest seeläbi suurendab ettevõtte oma tootlikkust. Lajili jt (2006) on leidnud, et ettevõtted, kes investeerivad rohkem inimkapitalisse, on edukamad kui need, kes investeerivad vähem. Sõjareporter on toimetuse jaoks ressurs. Nagu öeldud, siis Eesti sõjareporterid on väga multifunktsionaalsed ja suudavad teha tööd väga erinevates tingimustes. Uurimistööst järeldub, et nad on omandanud oskusi minimaalse kuluga toimetuse jaoks (enamasti sotsiaalse õppimise kaudu). Nende asendamine uute inimestega võib tähendada täiendavaid kulusid. Majanduslikult on kasulik minimeerida võimalust kaotada juba olemasolevaid sõjareportereid (läbi investeeringute ohutusse, tervisesse, väljaõppesse ja palgafondi), kui õpetada välja uusi. Noddingsi (1986) hoolivuse eetika kontseptsioon lisab sellele pragmaatilisele lähenemisele inimlikkust: töötaja jaoks peaksid olema olulised ka inimsuhted ja töötaja heaolu, mis kinnitab eelnevalt kirjeldatud investeeringute vajadust.

USAs ja mõnes Euroopa riigis on võimalik õppida sõja- või konflikti ajakirjandust, kuid Eestis sellist võimalust pole. On võimalik, et kui Eestis oleks selline võimalus, siis sõjareporterid oleksid sellest huvitatud, kuid nad ei pea seda realistlikuks, sest Eesti on väikeriik. Siiski nentisid mitmed minu uurimistöös osalenud sõjareporterid, et ülikoolis võiks olla kursus, mis käsitleks muuhulgas ka sõjareporterite tööks vajalikke oskusi, sest need tulevad kasuks ka rahu tingimustes töötavatele ajakirjanikele. Üks ajakirjanik oli eriti kriitiline ning nentis, et seda ei saagi õpetada, inimene õpib seda töö käigus või teisi sõjareportereid vaadeldes. Ka see kriitiline lähenemine väljaõppe vajadusesse tõestab, et õppida sõjareporterite tööks vajalikke oskusi on võimalik. Enesele suure tõenäosusega teadmata kirjeldas minu intervjuueeritav Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teoorial põhinevat arusaama õppimisest: inimene on võimeline õppima teiste kogemustest, kas kogemuste vahetamise kaudu või teist inimest vaadeldes. Teise inimese tegude tagajärgede teadvustamine näitab inimesele, milline käitumine on tõhus ja milline on näiteks ohtlik või toob negatiivseid tagajärgi (Bandura, 1977).

Wenger (2012) on kirjeldanud kogukonna olulist rolli erialases väljaõppes ning praktikute kogukonda käsitleb ta sotsiaalse õppesüsteemina. Meltzer jt (2017) on leidnud, et ajakirjanikest koosneva kogukonna oluline funktsioon on just sotsiaalne õppimine, mille

käigus neid praktikaid vahendatakse ja arendatakse. Minu uurimistööst tuli sarnane järeldus: enamik oskusi ja teadmisi omandasid ajakirjanikud kas tööd tehes (koos kolleegidega) või kolleegidega praktikate ja kogemuste vahendamise kaudu. Samuti on sõjareporterid toonud neid praktikaid oma toimetustesse ning korraldanud ka seal vastavaid koolitusi. Ukrainas kohapeal olevate kolleegide toetust ja nendega suhtlust hindasid ajakirjanikud väga kõrgelt. Võib öelda, et Eesti sõjareporterid, kes käivad Ukraina sõda kajastamas ja veedavad palju aega koos teistest meediamajadest kolleegidega, moodustavad Wengeri (2012) järgi toimiva sotsiaalse õppesüsteemi.

Minu intervjuueeritavad pidid tegema eetiliselt raskeid otsuseid ning sarnaselt Ivask jt (2021) uurimistöö tulemustega polnud neil juhendeid nende olukordade lahendamiseks ega toimetuse tuge, sest aega konsulteerida toimetusega lihtsalt polnud. Ajakirjanikud kasutasid erinevaid lahendusi: sekkuv ja mittesekkuv käitumine. Keegi neist ei osanud öelda, kumb oli kirjeldatud olukordades õige. Mõlemal juhul oli tegemist rollikonfliktiga, kus inimlikud väärtused kohtuvad ajakirjaniku rolliga. Teoreetilises kirjanduses on erinevad arusaamad eetikast: Wassermani (2012) järgi peaks ajakirjanik säilitama konstruktiivsust ja tasakaalustatust ning distanseerima ennast ühelt või teiselt poolelt (sealhulgas ka allikatest). Schechter (2003) ja Lynch (2006) kirjeldavad rahumeelset ajakirjandust, mille eesmärk on edendada rahu ilma kedagi hukka mõistmata. Hayashi (2016) lähenemine “hoolivast ajakirjandusest” (the journalism of care) vastandub sellele ning ütleb, et ajakirjandus peaks aitama nõrgemaid ja haavatavaid ühiskonnagruppe. Noddingsi (1986) hoolivuse eetika kohaselt peab inimene teistest hoolima ja üritama neid aidata. Lõpuks ei saagi öelda, kumb lähenemine eetikale on õige rollikonfliktide lahendamiseks, kuid toimetused saaksid kokku leppida selles, millised on nende jaoks olulisemad väärtused ja millest lähtudes peaks ajakirjanik selliseid otsuseid langetama.

Eeltoodust lähtuvalt olen pannud kirja konkreetseid soovitusi meediamajadele ja haridusasutustele, kuidas ja mida võiks õpetada ajakirjanikele (sealhulgas ajakirjandustudengitele), kes potentsiaalselt asuvad tulevikus tööle sõjatingimustes. Rõhutan, et need soovitused on universaalsed ja tulevad kasuks ka rahutingimustes töötavatele ajakirjanikele. Tuginedes Eesti kaitseministeeriumi (2023) hinnangule on sõjaline oht Eestile eksistentsiaalne, mille tõttu peaks olema valmis, et kõikidest Eesti ajakirjanikest võivad üleöö saada sõjareporterid. Inimene, kes on võimeline kajastama sõda, on ilmselt võimeline

tõhusamalt lahendama ka teistes tingimustes ajakirjaniku töös ettetulevaid olukordi kui inimene, kel vastavat pädevust pole.

Brandon (2002) rõhutas, et praktiliste tegevuste omandamine on ajakirjandusalases hariduses kriitilise tähtsusega. Esmalt tuleks õpetada ohutusalaseid teadmisi. Ohutusalase koolituse läbiviimiseks tuleks kasutada spetsialistide abi: intervjueeritavad tõid välja, et selleks on hea näiteks Kaitseliit, Päästeamet või mõni muu organisatsioon, kel on vastav kompetents. Seal võiks õpetada, kuidas tegutseda pommi-, raketi-, drooni- või keemiarünnaku korral, kuidas varjuda mürskudest, mida teha tulistamise korral ning ka seda, kuidas vältida rünnaku alla sattumist. Praktiliste harjutuste abil tuleks mängida läbi erinevaid stsenaariume ja lisaks õpetada inimesi, kuidas kasutada kaitsevarustust (kuidas panna pähe kiiver, kuidas kanda kuulivesti, mis olukorras nende kandmine tuleks kasuks ja mis olukorras pigem mitte). Teine asi, mida võiks õpetada, on esmaabi osutamine erinevate vigastuste korral. Ka seda peaks õpetama oma ala spetsialist praktiliste harjutuste kaudu. Õppija peaks saama ülevaate ka sõjareporteritööst ning komandeeringu planeerimisest (uurimistöö sihtriigi kohta, kaardistus kasulikest kohtadest ja transpordivõimalustest). Minu intervjueeritavatest olid mitmed ajakirjanikud hea meelega nõus tulema külalislektorina andma näiteks ajakirjandustudengitele koolitusi: rääkima oma kogemustest ning peamistest õppetundidest, andma soovitusi, lähtudes oma kompetentsist. Sotsiaalse õppimise teooria järgi võib selline lähenemine olla efektiivne, samuti tõid mitmed ajakirjanikud välja taolise lahenduse. Intervjuudest tuli välja psühholoogilise ettevalmistuse olulisus – ajakirjandusõppes peaks õpetama ka rohkem psühholoogia alaseid teadmisi, näiteks seda, kuidas suhelda traumeeritud allikatega, kuidas hoida oma vaimset tervist, kuidas märgata enda ja teiste puhul vaimse tervise probleemide sümptomeid. Ajakirjanikul, kes on erialast väljaõpet läbinud, peaks olema psühholoogiline valmisolek puutuda kokku potentsiaalselt traumeerivate teemade ja olukordadega: näiteks peaksid nad aru saama, et võivad näha oma töös verd, surnukehasid, raskelt vigastatud ja traumast murtud inimesi, šokeerivaid vaatepilte. Vaimse valmisoleku ja vastupidavuse arendamist soodustavad intervjueeritavate sõnul kogemuste vahendamine kolleegidega ning nende tugi. Õppijatel võib olla kasu sõjareporteritöö kogemuslugudest keeruliste olukordade lahendamiseks. Viimaks peaksid õppijad saama ülevaate erinevatest eetilistest kontseptsioonidest, mõtestama neid lahti ning mängima mitu korda läbi eetilisel keerulisi olukordi. Ei minu intervjueeritavad ega teoreetiline kirjandus paku selget lahendust, kuidas üht või teist olukorda eetiliselt õigesti lahendada. Samuti pole vastavaid juhendeid ka Eesti toimetustel. Juhan Peegel on öelnud: “Ajakirjanik võid sa olla, inimene pead sa olema,”

ja igaüks saab ikkagi erinevalt aru sellest, mis tähendab ühes või teises olukorras olla inimene. Ükski haridusasutus ega toimetus seda otseselt õpetada ei saa. Küll aga saab pakkuda õppijatele juhendeid, milliste kaalutluste vahel on neil võimalik valida, missugused peaksid olema Eesti ajakirjaniku väärtused ja milline käitumine peegeldab neid väärtusi. Kutse-eeetika õpe ei saa anda konkreetset juhendit, mida nendes olukordades teha on moraalselt õige; küll aga võivad kutse-eeetika kontseptsioonid pakkuda juhtnööre, kuidas valida, mida teha, millistest kaalutlustest valiku tegemisel lähtuda ja millised tagajärjed võivad erinevatel lahendustel olla.

7. KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli analüüsida, mida saab õppida Ukraina sõda kajastanud Eesti ajakirjanike kogemustest ning kuidas neid õppetunde saaks rakendada ajakirjandusõppes. Uurimistöö andis vastuse järgmistele küsimustele: kuidas valmistuvad Eesti ajakirjanikud sõjatooni minekuks; kuidas lahendavad ajakirjanikud sõja kajastamisel ette tulnud tavatuid olukordi ning millisena tunnetavad ajakirjanikud enda ja kaasmaalastest sõjareporterite ettevalmistust ja toimetuse tuge ning millest tunnevad puudust?

Eesmärgi saavutamiseks tegin üheksa poolstruktureeritud intervjuud Ukraina sõda kajastanud Eesti ajakirjanikega. Analüüsisin intervjuudest saadud materjali kvalitatiivse sisuanalüüsi abil. Leidsin, et Eesti ajakirjanikud on paindlikud ning oskavad teha oma tööd väga erinevates tingimustes. Toimetuste tugimehhanismid, kuigi Ukraina sõja algusest tugevalt arenenud, jäävad kõvasti alla lääne kolleegide omadele. Puuduvad juhised eetilisel keeruliste olukordade lahendamiseks. Suur osa tööks vajalikke oskusi on omandatud Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooria järgi ning ajakirjanikud õpivad kogukonnana.

Diskussioonis pakkusin konkreetseid soovitusi Signe Ivaski arendatavale Ajakirjanikud ja vastupidavus kursusele ning ka toimetustele, kes saavad nende soovitude ning tervikuna minu järelduste põhjal muuta oma tugistrateegiaid paremaks, kuna läbi investeringute inimkapitalisse saavutavad nad teiste üle konkurentsieelise.

Minu magistritöö tulemused on olulised, sest enne pole keegi Eesti sõjareporterite kogemusi uurinud. Geopoliitiline olukord Euroopas annab nendele kogemustele kriitilise tähtsuse: ka Eesti kaitseministeeriumi (2023) avalik ohuhinnang rõhutab Venemaa sõjalist ohtu. Kui Venemaa ründab Eestit, siis töös kirjeldatud oskusi ja teadmisi läheb vaja mitte ainult Ukrainas käivatele reporteritele, vaid ka kõikidele Eesti ajakirjanikele. Osofsky jt (2015) kirjeldavad, kuidas ajakirjanikud tegutsevad tihti nagu kiirreageerijad: politseinikud, päästjad ja kiirabi. Ometigi on ajakirjandusõppes märkimisväärselt vähem käsitletud kriisi ja sõjaga seotud teemasid ning puuduvad sellega seotud õpiväljundid. Usun, et minu magistritöö tulemused annavad esimest teaduspõhist sisendit, miks seda on vaja muuta ja kuidas seda teha. Kriisis ja sõjas kasvab vajadus kvaliteetse info järele ning selleks on vaja elusaid, terveid ja kompetentseid ajakirjanikke.

8. SUMMARY

The aim of this master's thesis was to analyze the lessons that can be learned from the experiences of Estonian journalists covering the war in Ukraine and how these lessons could be applied to journalism education. The research addressed the following questions: how do Estonian journalists prepare for going to a war zone; how do journalists handle unusual situations encountered while covering the war; how do journalists perceive their own and their fellow Estonian war reporters' preparedness and editorial support, and what do they feel is lacking.

To achieve this goal, I conducted nine semi-structured interviews with Estonian journalists who covered the war in Ukraine. I analyzed the material obtained from the interviews using qualitative content analysis. I found that Estonian journalists are flexible and capable of doing their job under various conditions. The support mechanisms provided by the editorial offices, although significantly developed since the beginning of the war in Ukraine, are far behind those of their Western colleagues. There are no guidelines for resolving ethically challenging situations. Most of the necessary skills have been acquired according to Bandura's (1977) social learning theory, and journalists learn as a community.

In the discussion, I offered concrete recommendations for the course "Journalists and Resilience" developed by Signe Ivask, as well as to the media organizations that can improve their support strategies based on these recommendations and my overall conclusions. By investing in human capital, they can achieve a competitive advantage over others.

The results of my master's thesis are important because no one has previously studied the experiences of Estonian war reporters. The geopolitical situation in Europe gives critical importance to these experiences: the public threat assessment by the Estonian Ministry of Defense (2023) emphasizes the military threat from Russia. If Russia attacks Estonia, the skills and knowledge described in this study will be needed not only by reporters traveling to Ukraine but by all Estonian journalists. Osofsky et al. (2015) describe how journalists often act like first responders: police officers, firefighters, and paramedics. Yet, crisis and war-related topics are significantly less covered in journalism education, and related learning

outcomes are lacking. I believe that the results of my master's thesis provide the first input based on empirical research on why and how this needs to change. The demand for quality information increases in times of crisis and war, and for this, we need live, healthy, and competent journalists.

Kasutatud kirjandus

Allan, S., & Zelizer, B. (2004). Rules of engagement: Journalism and war. In *Reporting War* (pp. 3-21). Routledge.

Allen, T. D., Cho, E., & Meier, L. L. (2014). Work–family boundary dynamics. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.*, 1(1), 99-121.

Aspers, P., & Corte, U. (2019). What is Qualitative in Qualitative Research. *Qualitative Sociology*, 42, 139 - 160. <https://doi.org/10.1007/s11133-019-9413-7>.

Babbie, E. (2010). Research design. *The practice of social research*, 12, 90-123.

Bandura, A. (1972). Modeling theory: Some traditions, trends, and disputes. In *Recent trends in social learning theory* (pp. 35-61). Academic Press.

Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory*(Vol. 1). Prentice Hall: Englewood cliffs.

Becker, G. S. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. *Journal of political economy*, 70(5, Part 2), 9-49.

Beckett, C. (2010). The value of networked journalism.

Binns, A. (2017). Fair game? Journalists' experiences of online abuse. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 6(2), 183-206.

Bock, M. A. (2008). Together in the scrum: Practice news photography for television, print, and broadband. *Visual Communication Quarterly*, 15(3), 169-179.

Borden, S. L. (2007). Mapping ethical arguments in journalism: An exploratory study. *Mass Communication & Society*, 10(3), 275-297.

Borden, S. L., & Tew, C. (2007). The role of journalist and the performance of journalism: Ethical lessons from “fake” news (seriously). *Journal of Mass Media Ethics*, 22(4), 300-314.

Boyd-Barrett, O. (2004). Understanding: The second casualty. In *Reporting war* (pp. 25-42).

Brandon, W. (2002). Experiential learning: A new research path to the study of journalism education. *Journalism & Mass Communication Educator*, 57(1), 59-66.

Brennen, B. S. (2021). *Qualitative research methods for media studies*. Routledge.

Briciu, B. (2022). Compassion and trauma in affective witnessing: The case of A Private War. *International Journal of media & cultural politics*, 18(1), 47-61.

Bullard, F. L. (1914). *Famous war correspondents*. Little, Brown.

Carlson, M. (2006). War Journalism and the “KIA Journalist”: The Cases of David Bloom and Michael Kelly. *Critical Studies in Media Communication*, 23(2), 91–111. <https://doi.org/10.1080/07393180600714471>

Carpenter, S., Nah, S., & Chung, D. (2015). A study of US online community journalists and their organizational characteristics and story generation routines. *Journalism*, 16(4), 505-520.

Cohen, N. S. (2019). At work in the digital newsroom. *Digital Journalism*, 7(5), 571-591. *Committee to Protect Journalists – Defending Journalists Worldwide*. (n.d.). Committee to Protect Journalists. <https://cpj.org/>

Eesti kaitseministeerium. (2023). *Avalik ohuhinnang, Eesti sõjalise kaitse korraldamine ning Nursipalu harjutusvälja roll*. Eesti kaitseministeeriumi veebilehekül. Kasutatud 01.04.2024, https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/avalik_ohuhinnang_eeesti_sojalise_kaitse_korraldamine_ning_nursipalu_harjutusvalja_roll.pdf

Eesti Pressinõukogu. (1997). Eesti ajakirjanduseetika koodeks. <http://www.asn.org.ee/koodeks.html>

Fahmy, S., & Johnson, T. J. (2005). "How we performed": Embedded journalists' attitudes and perceptions towards covering the Iraq War. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 82(2), 301-317.

Feinstein, A. (2006). *Journalists under fire: The psychological hazards of covering war*. JHU Press.

Feinstein, A., & Nicolson, D. (2005). Embedded journalists in the Iraq war: Are they at greater psychological risk?. *Journal of traumatic stress*, 18(2), 129-132.

Feinstein, A., Owen, J., & Blair, N. (2002). A hazardous profession: war, journalists, and psychopathology. *American journal of psychiatry*, 159(9), 1570-1575.

Fondren, E., Hamilton, J. M., & McCune, M. M. (2019). Parachute journalism. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 1-5.

Fröhlich, R. (2018). Media in War and Armed Conflict: Dynamics of Conflict News Production and Dissemination. <https://doi.org/10.4324/9781315168241>

Gilligan, C. (1982). New maps of development: new visions of maturity. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(2), 199.

Gowing, N. (1994). Real time television coverage of armed conflicts and diplomatic crises: Does it pressure or distort foreign policy decisions. *Shorenstein Center Working Paper Series*.

Hampton, M. (2004). Rethinking the "New Journalism," 1850s–1930s-The Invention of Journalism. *Journal of British Studies*, 43(2), 278-290.

Hayashi, K. (2016). A journalism of care. *Rethinking journalism again*, 158-172.

Himma-Kadakas, M., & Ivask, S. (2022). Journalists under attack: self-censorship as an unperceived method for avoiding hostility. *Central European Journal of Communication*, 15(3 (32)), 359-378.

Himmelstein, H., & Faithorn, E. P. (2002). Eyewitness to disaster: How journalists cope with the psychological stress inherent in reporting traumatic events. *Journalism Studies*, 3(4), 537-555.

Hossain, M. D., & Aucoin, J. (2018). The ethics of care as a universal framework for global journalism. *Journal of Media Ethics*, 33(4), 198-211.

International Committee of the Red Cross. (2023). War correspondents. Veebileht, <https://casebook.icrc.org/glossary/war-correspondents>

Ivask, S. (2020). A way to silence journalists? Estonian female journalists' experiences with harassment and self-censorship. In *Journalist Safety and Self-Censorship* (pp. 114-129). Routledge.

Ivask, S., All, H., & Janson, K. (2017). Time-efficient and time-consuming practices among journalists in communicating with the sources. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 9(1), 25-41.

Ivask, S., Laak, B., & Kuulpak, K. (2021). "All by Myself?" Journalists' Routines and Decision-making in Gathering and Publishing Death-related Visuals. *Journalism Practice*, 1-17.

Ivask, S., Waschková Císařová, L., & Lon, A. (2023). "When can I get angry?" Journalists' coping strategies and emotional management in hostile situations. *Journalism*, 14648849231199895.

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Koliska, M., Chadha, K., & Burns, A. (2020). Talking back: Journalists defending attacks against their profession in the Trump era. *Journalism Studies*, 21(11), 1496-1513.

Konow Lund, M., & Olsson, E. K. (2016). When routines are not enough: Journalists' crisis management during the 22/7 domestic terror attack in Norway. *Journalism Practice*, 10(3), 358-372.

Kramp, L., & Weichert, S. (2014). Covering the world in despair: A survey of German crisis reporters. *Journal of War & Culture Studies*, 7(1), 18-35.

Krjutškova, K. (2009). Aprillirahutuste kajastamise võimalikud psüühilised reaktsioonid ja mõjud ajakirjanikele. *Bakalaureusetöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.

Laherand, M. L. (2010). Kvalitatiivne uurimisviis. *Tallinn: OÜ Sulesepp*. Kasutatud 10.11.2021, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/68249>

Latifah, L., Setiawan, D., Aryani, Y. A., Sadalia, I., & Al Arif, M. N. R. (2022). Human capital and open innovation: Do social media networking and knowledge sharing matter?. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(3), 116.

Lepik, K. ja Stömpl, J. (2014). Põhistatud teooria. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/pohistatud-teooria/>

Lepik, K. jt.(2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/intervjuu/>

Luckhurst, T. (2016). War Correspondents. *1914-1918 Online International Encyclopedia of the First World War*, 1-22.

Lukan, T., & Čehovin Zajc, J. (2023). "If you don't agree to be available 24/7, then you have nothing to do in journalism": the boundary work tactics of precarious journalists. *Community, Work & Family*, 26(4), 411-427.

Lynch, J. (2006). What's so great about peace journalism. *Global Media Journal: Mediterranean Edition*, 1(1), 74-87.

Mathews, J. J. (1956). The profession of war correspondence. *Journalism Quarterly*, 33(1), 23-34.

McLaughlin, G. (2002). Rules of Engagement: television journalism and NATO'S" faith in bombing" during the Kosovo crisis, 1999. *Journalism studies*, 3(2), 257-266.

- McLaughlin, G. (2016). *The war correspondent* (p. 288). Pluto Press.
- Meltzer, K., & Martik, E. (2017). Journalists as communities of practice: Advancing a theoretical framework for understanding journalism. *Journal of Communication Inquiry*, 41(3), 207-226.
- Mincer, J. A. (1974). The human capital earnings function. In *Schooling, experience, and earnings* (pp. 83-96). NBER.
- Moeller, S. D. (2004). Follow the leader: in reporting on weapons of mass destruction, the media too often take their cues from the president. *American Journalism Review*, 28(2), 16-19.
- Neidorf, S. M. (2008). Wanted: A first job in journalism—An exploration of factors that may influence initial job-search outcomes for news-editorial students. *Journalism & Mass Communication Educator*, 63(1), 56-65.
- Neuberg, S. L., & Fiske, S. T. (1987). Motivational influences on impression formation: outcome dependency, accuracy-driven attention, and individuating processes. *Journal of personality and social psychology*, 53(3), 431.
- Nilsson, M. L. & Örnebring, H. (2016). Journalism under threat: intimidation and harassment of Swedish journalists. *Journalism Practice*, 10(7): 880–890.
- Nilsson, M., & Örnebring, H. (2020). Journalism under threat. *The Future of Journalism: Risks, Threats and Opportunities*, 15.
- Noddings, N. (1986). *Caring: A feminine approach to ethics and moral education*.
- Norwood, A., Walsh, M., & Owen, P. (2003). Afterword: journalists and traumatic stress. *The human journalist: reporters, perspectives, and emotions*, 133-151.
- Ojala, M., Pantti, M., & Kangas, J. (2018). Professional role enactment amid information warfare: War correspondents tweeting on the Ukraine conflict. *Journalism*, 19(3), 297-313.

Osofsky, H. J., Holloway, H., & Pickett, A. (2005). War correspondents as responders: Considerations for training and clinical services. *Psychiatry*, 68(3), 283-293.

Osofsky, H. J., Holloway, H., & Pickett, A. (2005). War correspondents as responders: Considerations for training and clinical services. *Psychiatry*, 68(3), 283-293.

OpenAI. (2022). ChatGPT (20. detsembri versioon) [suur keelemudel]. <https://chat.openai.com/>

Palmer, L. (2018). *Becoming the story: War correspondents since 9/11*. University of Illinois Press.

Pedelty, M. (2020). *War stories: The culture of foreign correspondents*. Routledge.

Peralta García, L., & Ouariachi, T. (2023). Syrian journalists covering the war: Assessing perceptions of fear and security. *Media, War & Conflict*, 16(1), 44-62.

Robinson, P. (2005). The CNN effect revisited. *Critical studies in media communication*, 22(4), 344-349.

Robinson, P. (2019). War and media since 9/11. <https://doi.org/10.1177/0267323119875251>

Richards, L., & Richards, T. (1987). Qualitative Data Analysis: Can Computers Do It?. *Journal of Sociology*, 23, 23 - 35. <https://doi.org/10.1177/144078338702300102>.

Rosenthal, L., Levy, S. R., London, B., Lobel, M., & Bazile, C. (2013). In pursuit of the MD: The impact of role models, identity compatibility, and belonging among undergraduate women. *Sex roles*, 68(7), 464-473.

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/valimid/>

Sanders, K. (2003) *Ethics & Journalism*.

- Schechter, D. (2003). *Media wars: News at a time of terror*. Rowman & Littlefield.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American economic review*, 1-17.
- Shaw, M. (2003) *War and Genocide*. Cambridge : Polity Press.
- Steiner, L., & Okrusch, C. M. (2006). Care as a virtue for journalists. *Journal of Mass Media Ethics*, 21(2-3), 102-122.
- Stoker, R. (2021). Trust us, we are local journalists: How the desire to be trusted shapes early career practitioners' understanding of ethical journalism in the UK legacy press. *Ethical Space: The International Journal of Communication Ethics*, 18(3/4), 36-54.
- Strobel, W. P. (1997). *Late-breaking foreign policy: The news media's influence on peace operations*. US Institute of Peace Press.
- Sibai, A., Shaar, N., & Yassir, S. (2000). Impairments, disabilities and needs assessment among non-fatal war injuries in South Lebanon, Grapes of Wrath, 1996. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 54, 35 - 39. <https://doi.org/10.1136/jech.54.1.35>.
- Tandoc Jr, E. C., Hellmueller, L., & Vos, T. P. (2013). Mind the gap: Between journalistic role conception and role enactment. *Journalism Practice*, 7(5), 539-554.
- Thussu, D. K., & Freedman, D. (Eds.). (2003). *War and the media: Reporting conflict 24/7*. Sage.
- Tumber, H., & Webster, F. (2006). *Journalists under fire: Information war and journalistic practices*. Sage.
- Walsh, M. E., Norwood, A. E., & Hall, M. J. (2004). The 2001 anthrax attacks and the media. *Bioterrorism: Psychological and Public Health Interventions*. CUP, Cambridge, 232-249.

Wasserman, H. (2013). Journalism in a new democracy: The ethics of listening. *Communicatio*, 39(1), 67-84.

Webster, F., & Tumber, H. (2006). Journalists under fire: Information war and journalistic practices. *Journalists Under Fire*, 1-192.

Wenger, E. (2012). Communities of practice and social learning systems: The career of a concept.

Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. *Tartu: Tartu Ülikool*, 212.

Örnebring, H. (2010). Technology and journalism-as-labour: Historical perspectives. *Journalism*, 11(1), 57-74.

Örnebring, H., & Lauk, E. (2010, October). Does size matter? Journalistic values and working conditions in small countries. In *ECREA conference, Hamburg, Germany* (pp. 12-15).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Angelina Lon,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti ajakirjanike kogemused Ukraina sõja kajastamisel: mida ja kuidas nendest õppida?“, mille juhendaja on Signe Ivask, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Angelina Lon

01.05.2024